

Ivan Kukuljević Sakcinski u hrvatskim nacionalno-integracijskim procesima

Markovinović, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:025865>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Tea Markovinović

**IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI U HRVATSKIM
NACIONALNO-INTEGRACIJSKIM PROCESIMA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Tea Markovinović

**IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI U
HRVATSKIM NACIONALNO-
INTEGRACIJSKIM PROCESIMA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Viktorija Franić Tomić
Sumentor: izv. prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2021.

Sažetak

Rad se bavi djelovanjem Ivana Kukuljevića Sakcinskog u nacionalno-integracijskim procesima u Hrvatskoj. On je bio jedan od vođa ilirskoga pokreta i hrvatskog narodnog preporoda općenito. Nakon što se razočarao razvojem događaja na političkoj sceni okrenuo se djelovanju u kulturi i humanističkim znanostima kako bi nastavio buđenje nacionalne svijesti Hrvata čime je ostavio veliki trag u hrvatskoj znanosti i kulturi te stekao titulu oca hrvatske historiografije. Rad obrađuje Kukuljevićev život kroz tri područja kojima se najviše posvetio – politiku, književnost i povijest. Kao uvod tome, dan je kraći pregled događaja u Europi i Habsburškoj Monarhiji u 19. stoljeću. Osim toga, ukratko je objašnjeno što se podrazumijeva pod pojmovima nacionalno-integracijskih procesa i društvenih elita koje su bile njihovi nositelji.

Ključne riječi: Ivan Kukuljević Sakcinski, nacionalno-integracijski procesi, hrvatski narodni preporod, ilirski pokret

Abstract

This thesis covers the influence of Ivan Kukuljević Sakcinski on national integration processes in Croatia. He was one of the leaders of the Illyrian movement and the Croatian national revival in general. After being disappointed with the development of political events, he turned to the humanities to continue the awakening of Croatian national consciousness and thus gained the title of the father of Croatian historiography. The paper deals with Kukuljević's life through three domains he devoted most of his time to – politics, literature and history. As an introduction, there is a brief overview of events in Europe and the Habsburg Monarchy in the 19th century. In addition, it is briefly explained what is meant by the notions of national-integration processes and social elites that carried the revival.

Key words: Ivan Kukuljević Sakcinski, national-integration process, Croatian national revival, Illyrian movement

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Europa u 19. stoljeću.....	2
1. 1. Habsburška Monarhija u 19. stoljeću.....	4
1. 1. 1. Hrvatska na ulazu u 19. stoljeće	7
2. Nacionalno-integracijski procesi	8
2. 1. Ideja nacije	8
2. 2. Nacionalna integracija i dezintegracija na hrvatskom prostoru	9
3. Društvo u Hrvatskoj u 19. stoljeću	11
3. 1. Društvene elite	11
3. 2. Ilirski pokret.....	11
3. 2. 1 Ilirci u hrvatskom narodnom preporodu 1848./49.	13
3. 2. 2. Ilirski pokret nakon narodnog preporoda i deset godina apsolutizma	14
4. Ivan Kukuljević Sakcinski	16
4. 1. Političko djelovanje	17
4. 2. Književnost	22
4. 2. 1. Znanstveni doprinos.....	22
4. 2. 2. Književna djela	24
4. 3. Razvoj povijesti kao znanosti	28
Zaključak.....	34
Literatura.....	36
 Kazalo prilog	
Tablica 1: Objavljeni članci, rasprave i monografije prema podacima koje iznosi Antoljak (2004)	
.....	33

Uvod

Ivan Kukuljević Sakcinski jedna je od najistaknutijih osoba kada se govori o hrvatskome narodnom preporodu i o ilirskome pokretu, ali i općenito u hrvatskoj povijesti 19. stoljeća. Javno je počeo djelovati nakon što je u Beču upoznao Ljudevita Gaja i druge preporoditelje. Ipak, nije cijeli život posvetio politici već se nakon neuspjeha 1848./49. i uvođenja apsolutizma, okrenuo znanstvenom radu. Zbog svoga predanog rada i građe koje je ostavio u nasljeđe kulturnim institucijama, smatra se ocem hrvatske historiografije te jednim od najznačajnijih kulturnih djelatnika u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća.

Rad je podijeljen u tri dijela. Prvi dio rada daje pregled ključnih događaja koji su utjecali na promjenu političke slike u Europi u 19. stoljeću. Budući da su buđenja nacionalne svijesti europskih naroda imala značajan utjecaj na život Ivana Kukuljevića Sakcinskog poseban je naglasak stavljen na revolucijska zbivanja koja su u nekoliko navrata zahvatila Europu. Budući da su hrvatske zemlje bile njezin sastavni dio, detaljnije je opisano stanje u Habsburškoj Monarhiji tijekom 19. stoljeća kako bi bili jasniji događaji koji su se odvijali na hrvatskome tlu. U drugome se djelu rada pomoću radova Mirjane Gross i Nikše Stančića ukratko objašnjavaju teorija i povijest nacionalno-integracijskih procesa. Također se objašnjava i uloga društvenih elita za koje se smatra da su bili nositelji buđenja nacionalne svijesti, a u Hrvatskoj su se u pripadnike elite ubrajali i pripadnici ilirskog pokreta. Treći se dio rada bavi životom i radom Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Taj je dio rada podijeljen na manje cjeline koje se bave područjima na koja je ostavio najveći trag. Dakle, na političku karijeru, književno stvaralaštvo, doprinos povijesti hrvatske književnosti te doprinos razvoju povijesti kao znanosti.

Cilj rada je predstaviti djelovanje Ivana Kukuljevića Sakcinskog u kontekstu događaja koji su zahvatili Habsburšku Monarhiju, ali i cijelu Europu u 19. stoljeću te uz pregled njegovog znanstvenog rada na području humanističkih znanosti istaknuti neizbrisiv trag koji je ostavio u hrvatskim nacionalno-integracijskim procesima.

1. Europa u 19. stoljeću

Područje današnje Hrvatske u 19. stoljeću bilo je sastavni dio jedne od europskih sila, Habsburške Monarhije. Zato, kako bi se razumjela događanja na hrvatskim prostorima,¹ potrebno je poznavati i događaje koji su zadesili cijelu Europu. Uvodom u 19. stoljeće mogu se smatrati Francuska revolucija i Napoleonski ratovi s čijim su se posljedicama europske zemlje morale nositi. Glavna posljedica tih zbivanja bila je ideja nacionalnoga suvereniteta te ideja da nitko ne bi trebao stajati između legitimnoga vladara i naroda. To je također razdoblje koje je, kroz razvoj prosvjetiteljske misli, obilježio razvoj znanosti, ukidanje i nestajanje kmetstva te industrijska revolucija koja je, između ostalog, dovela do razvoja trgovinskog i ekonomskog sustava kakve danas poznajemo. (Roberts, 2002, 347–383)

Nakon što je Napoleon poražen, 1815. počelo je razdoblje poznato kao razdoblje restauracije. Riječ je o razdoblju kada je cilj bio poništiti posljedice zbivanja na prijelazu stoljeća te spriječiti daljnje revolucije. Tada sklopljenim sporazumom na Bečkom kongresu kojim je uspostavljen mir no revolucionarna zbivanja nije bilo moguće zaustaviti. Teritorijalne promijene donesene na kongresu djelomično su se odnosile na vraćanje teritorija koje su zemlje izgubile u ratovima s Napoleonom, a djelomično su donijele i promjene koje su trebale onemogućiti novu francusku agresiju pa je Pruska dobila veliki teritorij na Rajni, osnovana je nova monarhija pod nizozemskim kraljem, Genova je dana Sardinijskom Kraljevstvu, a Habsburška je Monarhija uz oduzete teritorije zadržala i Veneciju (Roberts, 2002, 400).

Smatra se da je od 1829. do 1834. trajao „drugi revolucionarni val“² koji je zahvatio većinu Europe i Sjevernu Ameriku, a jedan od glavnih pokretača bilo je svrgavanje dinastije Burbon u Francuskoj (Srpanjska revolucija). Tada je Giuseppe Mazzini osnivač i inspirirao mlade pokrete kao što je bila Mlada Italija. Iako je većinom riječ o pokretima koji su imali najviše simboličko značenje, treba istaknuti Mladu Irsku koja je prethodila pravoj revolucionarnoj organizaciji, Irskom republikanskom bratstvu čije je izvršno tijelo Irska revolucionarna armija, poznatija kao IRA (Hobsbawm, 1987, 122). „Njihovi članovi nisu vidjeli kontradikcije između svojih zahtjeva i

¹ Povijesno gledano, hrvatskim se prostorom, u sociološkom i političkom kontekstu, smatra područje koje se proteže od Drave do Jadranskoga mora, od Sutle i Dragonje do Drine i ulaza u Boku kotorsku. Taj prostor danas zauzimaju Republika Hrvatska te Republika Bosna i Hercegovina u kojoj se nalazi najveća zajednica Hrvata izvan Hrvatske. Taj se prostor kroz povijest uvijek nalazio na razmeđu srednje i jugoistočne Europe te panonskog i jadranskog prostora (Stančić, 2002, 71).

² Hobsbawm (1987) navodi da je riječ o valu koji je označio pobjedu buržoazije nad aristokracijom te započeo pedesetogodišnje razdoblje kada će vladati *grande bourgeoisie* koju čine bankari, industrijalci i najviši državni službenici koje još ne ugrožava opće pravo glasa (Hobsbawm, 1987, 106).

zahtjeva drugih nacija i zaista su zamišljali bratstvo svih u istovremenom oslobođenju. S druge strane, svaki nacionalni pokret težio je tome da opravda brigu za svoj narod usvajajući ulogu Mesije za sve narode“ (Hobsbawm, 1987, 122–123).

Uz pokrete inspirirane Mazzinijem, za nacionalizam su se borile i u praksi jače snage koje su činili nezadovoljni manji zemljoposjednici i plemići te nova nacionalna srednja klasa, a predvodili su ih intelektualci i pripadnici slobodnih profesija. Takav je profil pristaša nacionalizma doveo do povećanja broja obrazovanih ljudi na položajima koje je prije zauzimala isključivo staleška elita, a kasnije i do razvoja škola i sveučilišta. Sredinom 19. stoljeća broj obrazovanih, iako i dalje mali u postotku, u većini zemalja se udvostručio što je stvorilo temelje za korištenje nacionalnoga jezika u služene svrhe ili za tiskanje knjiga i novina. U zemljama u kojima se nacionalni jezik već koristio kao službeni, primjerice Njemačka, teško je odrediti u kojem je trenutku došlo do tog važnog koraka u nacionalnome razvoju, ali za Hrvatsku se uzima 1835. godina kada je Ljudevit Gaj počeo izdavati *Novine Horvatske* na tada tek objedinjenom hrvatskom književnom jeziku (Hobsbawm, 1987, 122–125).

Četrdesetih godina 19. stoljeća zbog ekonomskih problema i nedostataka hrane nastupio je i treći val revolucija i društvenih nemira. Ponovno je sve počelo u Francuskoj kada je kralj Luj Filip abdicirao zato što nije imao podršku srednjeg sloja za odbijanje prava glasa za niže slojeve. Revolucije su ubrzo izbile u svim europskim metropolama. Nadvladane su bile sve vlasti osim onih u Londonu, Madridu i Petrogradu. Ipak, nisu svi revolucionari tražili isto, dok su neki zahtijevali ustavotvorni sustav, drugi su se borili za nacionalnu neovisnost. Na kraju, revolucije su ubrzo ugušile monarhijske vojske pa nije stvorena nijedna nova nacionalna država. Roberts (2002) jednim od glavnih razloga smatra činjenicu da je nacionalizma bio apstraktan pojam koji je razumjela samo mala skupina obrazovanih ljudi. Kao najveću promjenu navodi ruralnu društvenu revoluciju koja je zahvatila srednju i istočnu Europu. Što se tiče teritorijalnih promjena, do njih je tek došlo 1856. završetkom Krimskog rata. Osim što su postavljeni temelji za osnivanje Rumunjske, došlo je i do raskida Svete Alijanse Rusije i Habsburške Monarhije što se ubrzo pokazalo vrlo štetnim za Habsburgovce. Naime, tim su raskidom ostali bez jakog saveznika pa je Sardiniji i Pruskoj dana mogućnost da se prošire i stvore Kraljevinu Italiju i Njemačko Carstvo na štetu habsburškoga teritorija (Roberts, 2002, 406–410).

1. 1. Habsburška Monarhija u 19. stoljeću

Habsburška Monarhija bila je najznačajnija država u srednjoj Europi, a Habsburgovci europska dinastija koja se od početka novog vijeka najduže održala na vlasti. Devetnaesto je stoljeće započela u savezu protiv Napoleona koji je doveo do potpunog ukinuća Svetog Rimskog Carstva te tako omogućio nastajanje Austrije. Nakon što je Napoleon poražen, jedna od najznačajnijih osoba za kreiranje političke slike Europe bio je tadašnji ministar vanjskih poslova Klemens von Metternich čije je političko djelovanje obilježilo prvu polovicu 19. stoljeća u Monarhiji. Njegov je diplomatski pristup uz otvorenost za pakte bio uspješan te je osigurao stabilan položaj Monarhije. Ubrzo, 1821. Metternich je postao kancelar i carev najbliži savjetnik. Taj mu je položaj omogućio zagovaranje za osnivanje Carevinskoga vijeća (*Reichsrat*) kako bi postojala institucija koja može spriječiti potencijalne ispade Franje I., ali je car nije u potpunosti prihvatio. Jedna od najznačajnijih Metternichovih ideja za narode Habsburške Monarhije bila je ta da u Carevinskom vijeću predstavnike imaju i pokrajinski sabori. Ipak, njegove će zamisli u potpunosti zaživjeti nakon njegove smrti 1859. godine. Taylor (1990) kao razlog za podršku pokrajinskim saborima navodi to da je njihova povijesna restauracija oslabljivala potencijalni njemački nacionalizam. Što se tiče ilirizma, smatrao ga je samo oružjem protiv mađarizma, koje je stoljećima nedostajalo Habsburgovcima (Taylor, 1990, 43–55).

Franjo I. ostavio je oporuku u kojoj je svojem slaboumnom sinu Ferdinandu savjetovao da se osloni na Metternicha koji je tako imao priliku postati pravi vladar Habsburške Monarhije, ali se on odlučio prikloniti nadvojvodi Ludwigu koji, kako se ubrzo ispostavilo, nije dijelio njegove vizije. Do napetosti je došlo 1830-ih kada se Metternichov stari suparnik Kolowrat počeo profilirati kao vođa austrijskog otpora na dvoru, a nadvojvoda Johann opstruirao uvođenje Carevinskog vijeća i Ministarske konferencije. To je također i razdoblje buđenja nacionalnih osjećaja i želje za jačanje pokrajinskih sabora koji se temelje na povijesnome nacionalnom identitetu (npr. češki). Kada je riječ o Hrvatskoj, jačanje ugarskog nacionalizma ugrozilo je hrvatsku samostalnost pa je Ilirski pokret počeo jačati. U takvom je stanju Monarhija dočekala revolucionarnu 1848. godine. Tada je došlo do jačanja pokreta za prava čovjeka te kritiziranja dinastičkog sustava. Revolucija je zahvatila i seljaštvo, najmnogobrojniji sloj društva, koje se odlučilo suprotstaviti feudalnom sustavu. Zanimljivo je da se pokrenulo i plemstvo čija se odanost kruni pokolebala. Vodeći mađarski revolucionar Lajos Kossuth pridobio je ugarski sabor da izglasa tzv. ožujске zakone kojima su udareni temelji suvremenoj Mađarskoj koja se značajno

odvojila od Beča. Do revolucije je došlo i u Češkoj, ali najozbiljnija je bila ona u Beču. Započelo je kao dvorska urota koja je zahtijevala Metternichovu ostavku, a ubrzo je prerasla u ulični prosvjed koji je imao isti zahtjev. Nakon njegove ostavke, revolucija je izbila i u habsburškom dijelu Italije. Habsburgovci su pobjegli u Innsbruck te od tamo Hrvatskoj zajamčili povoljniji položaj unutar Monarhije, zbog čega je Hrvatski sabor, u zanosu društvenih promjena, donio odluku o raskidanju svih državno-pravnih sveza s revolucionarnom Ugarskom. Imenovanje Josipa Jelačića hrvatskim banom dovelo je do novih napetosti s ugarskim revolucionarima će se dodatno povećati s početkom vojnog gušenja revolucionarnih zbivanja u kojima će Jelačić imati vrlo značajnu ulogu. Na kraju, to liberalno razdoblje koje je počelo u srpnju 1848., završeno je u ožujku 1849. kada je raspuštena skupština u Kromerižu. Od toga su trenutka počeli su kontinuirani sukobi dvora s vodećim narodima, a na području Ugarske, Kossuth je nastavio s pokušajem jačanja i osamostaljivanja Ugarske. Tome je došao kraj u kolovozu 1849. kada se ugarska vojska predala ruskoj, koja je došla kao pomoć austrijskoj. Ubrzo na položaj ministra unutarnjih poslova dolazi Alexander Bach koji je započeo s provođenjem dvorske apsolutističke politike pa je tako i Hrvatska ostala bez sabora, lokalne samouprave i teritorijalnog integriteta (Taylor, 1990, 59–107).

Deset godina od kraja revolucija, 1859., zbog vanjskopolitičkih je neuspjeha postalo očito da neoapsolutistički sustav ne funkcionira te da je potrebno odabrati konzervativni ili liberalni politički put Monarhije. Budući da je konzervativizam podrazumijevao i ponovno sudjelovanje u Svetoj Alijansi koja se tada već raspala, a liberalizam zahtijevao ustupke na koje dinastija nije bila spremna, politika je idućih godina oscilirala između ta dva načela. Umjesto Bacha, na mjesto ministra vanjskih poslova došao je Goluchowski, poljski plemić odan dinastiji i centralizmu, a 1860. ponovno je pokrenuta ideja Carevinskog vijeća u koje je car sam imenovao po dva predstavnika svake pokrajine. Ipak, pokušaj obnavljanja Svete Alijanse, u listopadu 1860. potaknuo je cara da zatraži dovršen nacrt ustava koji će osigurati konzervativnu unutarnju politiku. Taj je dokument poznat kao Listopadska diploma te se smatralo da se njome obnavlja povijesni federalizam koji zapravo nije nikada ni postojao. Budući da je ugarsko nezadovoljstvo bilo sve jače, uskoro je Goluchowski otpušten, a na njegovo mjesto dolazi Anton von Schmerling. Iako je njegov dolazak potaknuo tadašnji ugarski vođa Szécsény, ubrzo se ispostavilo da mu je cilj ponovno uvesti unitarizam što se i dogodilo 26. veljače 1861. kada je objavljen Veljački patent. Osim što je tim dokumentom napravljen korak prema centralizmu, treba istaknuti i pomalo neodređeni spomen potrebe da zemlje koje nisu ugarske zajedno rješavaju probleme u Vijeću užem od Carevinskog u

kojem ne će sudjelovati ugarski predstavnici. Iako im je u početku djelovanje bilo ograničeno, administrativni rad pokrajinskih sabora na lokalnoj razini polako se širio pa je 1867. došlo do jačanja pokrajinskih zastupnika u Austriji te centralnih u Ugarskoj. To je u kombinaciji s neuspjelim vanjskom politikom prema Pruskoj, koja je djelomično uzrokovala Schmerlingov pad, otvorilo Mađaru Deáku³ put da caru Franji Josipu I. već 1865. predloži nagodbu koja bi ugarskoj osigurala veću samostalnost (Taylor, 1990, 119–152).

Dualističke težnje Mađara ostvarile su se 1867. kada je ugarska strana sklopila nagodbu s Franjom Josipom I. Stvorena su tri organizacijska oblika. Odnosno, u svrhu vanjske politike postojala je zajednička monarhija koja se svodila na cara, njegov dvor te ministre vanjskih poslova i rata; privremena austro-ugarska ekonomska unija; te dvije zasebne države, Austrija i Ugarska. Godinu kasnije sklopljena je i Hrvatsko-ugarska nagodba kojom je dogovoreno da Hrvatska može zadržati jezik i sabor koji je u ugarski parlament slao četrdeset zastupnika kada se govorilo o pitanjima tzv. šire Ugarske. Točka oko koje se dvije strane nisu mogle dogovoriti bilo je pitanje pripadnosti Rijeke. Kako se strane nisu mogle dogovoriti, ugarska je strana naknadno, prije nego je nagodba dana caru na odobrenje, na nagodbu nalijepila izjavu da je postignut dogovor da Rijeka bude samostalna. Ipak, glavni nedostatak nagodbe za hrvatsku stranu jest taj da je Hrvatska praktički izjednačena s ostalim narodima u Ugarskoj zato što čak ni ban nije mogao komunicirati s Bečom bez ugarskog posrednika. I Češka se pokušala izboriti za bolji položaj, ali pregovori su propali, a Gyula Andrásy, novi ministar vanjskih poslova, carevu je pozornost okrenuo vanjskim poslovima te tako obustavio sva razmišljanja o reviziji nagodbe iz 1867. godine. Jedinu stranu koja se, uz Ugarsku, uspio izboriti za povlastice, bili su Poljaci koji su 1871., kao nagradu za svoje djelovanje u korist cara, dobili posebno ministarstvo za Galiciju pa su sami mogli upravljati svojim poslovima (Taylor, 1990, 166–183).

Do kraja stoljeća, politički život Austro-Ugarske Monarhije obilježili su ujedinjenje Italije i Njemačke te rusko-turski rat koji je rezultirao tim da je Austro-Ugarska dobila upravu nad Bosnom i Hercegovinom koja je bila dio turskog teritorija te obnovljeni savez s Njemačkom. Zbog smrti careva jedinog sina Rudolfa, prijestolonasljednikom je postao carev nećak Franjo Ferdinand na kojeg je u Sarajevu 28. srpnja 1914. izvršen atentat. Taj je događaj započeo Prvi svjetski rat u

³ Ferenc Deák bio je 1847. jedan od vođa ugarske liberalne opozicije, a 1848. bio je ministar u samostalno ugarskoj vladi. Kasnije je sudjelovao u stvaranju Austro-ugarske nagodbe (1867.) te Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868). Odstupio je kada nije prihvaćen njegov prijedlog o djelomičnoj financijskoj samostalnosti Hrvatske. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14081>, pristup 22. 3. 2021).

koji se Austro-Ugarska uključila na strani koja je na kraju izgubila. Za vrijeme rata, ojačali su slavenski pokreti koji su uvelike uzrokovali konačnu propast Monarhije 1918. godine. „Karlo je ostao sam sa svoji pustim pravima, pa se 11. studenog odrekao svakog udjela u vladanju Njemačkom Austrijom, a 13. studenog Ugarskom. Abdicirati nije htio. Povukavši se najprije iz Beča, a ubrzo i iz Austrije, odnio je sa sobom u izgnanstvo posljednje niti habsburškog mrtvačkog plašta“ (Taylor, 1990, 312).

1. 1. 1. Hrvatska na ulazu u 19. stoljeće

Hrvatska je, kao i ostatak Europe, 19. stoljeće dočekala u napoleonskim ratovima. Iako je nakon pada Mletačke Republike Napoleon Habsburgovcima prepustio mletačke posjede od Istre do Boke Kotorske, nakon 1805. i pobjede kod Austerlitzau zauzeo je sav hrvatski prostor južno od Save te dijelove Slovenije. Nakon Napoleonova pada, sav teritorij trojedne kraljevine (Hrvatska, Dalmacija i Slavonija) okupljen je u Habsburškoj Monarhiji. Premda se cjelokupan prostor današnje Hrvatske našao u jednoj državi on još uvijek nije bio politički integriran, tako je Vojna Krajina razvojačena i pripojena Hrvatskoj tek 1871. godine (Stančić, 2002, 162–163).

Smatra se da je od 1790. do 1830. i na hrvatskom tlu bilo vrijeme svojevrzne pripreme za preporodni pokret pa je tako već 1813. zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovec pozvao svećenstvo da sakuplja i dostavlja tekstove na hrvatskome jeziku kako bi poslužili kao građa za stvaranje jedinstvenoga jezika. Takve individualne težnje u kombinaciji s obnovom ustavnog stanja, omogućile su oživljavanje i promjenu političkog života Hrvatske 1830-ih godina, u drugom revolucionarnom valu (Stančić, 2002, 164–168).

2. Nacionalno-integracijski procesi

Mirjana Gross (1981) napominje da se pod pojmom *nacionalna integracija* smatra „proces u toku kojeg se postepeno prevladavaju lokalizmi i regionalizmi etničke zajednice, stvara se politička zajednica i razvijaju uvjeti za ekonomsku koncentraciju i kulturnu homogenizaciju nacionalne zajednice“ (Gross, 1981, 180). Autorica također naglašava da, iako je proces nacionalne integracije vezan uz razvoj građanskoga društva, te dvije pojave ne teku paralelno. Razvoj građanskoga društva doprinio je nacionalnoj integraciji tako što je, u kombinaciji s razvojem kapitalizma, doveo do stvaranja prometnih veza, koncentracije radnika i stručnjaka, stvaranja zajedničkog tržišta te razvoja političke demokracije. Ipak, pojavljivali su se i faktori koji su usporavali nacionalno-integracijski proces. Primjerice, klasne su suprotnosti dovele do sukoba interesa u različitim slojevima društva. U tome kontekstu, Gross (1981) ističe da su za potpunu nacionalnu integraciju neophodne horizontalna (mogućnost zaposlenja u svim krajevima zemlje) i vertikalna (uzdizanje kroz društvene slojeve) društvene pokretljivosti. Smatra da je postupak integracije dovršen kada se nacija konstruira kao politička zajednica u kojoj prevladavaju pojedinci s razvijenom nacionalnom svijesti, a koja je postigla određenu ekonomsku koncentraciju i kulturnu homogenost (Gross, 1981, 180–181).

2. 1. Ideja nacije

„Istraživači, i ne samo oni, suglasni su u ocjeni da je fenomen nacije i nacionalizma jedan od najdjelatnijih čimbenika povijesnih kretanja u posljednjih više od dvaju stoljeća. Doista, učinci fenomena nacije i nacionalizma na različite su načine umnogome određivali sudbinu ljudi, kako pojedinca tako čitavih društvenih skupina, od kraja 18. st. do danas“ (Stančić, 2002, 4).

Razvojem koji je potaknula industrijska revolucija, došlo je do stvaranja zajednica u kojima su mogli biti pripadnici različitih društvenih slojeva. Ipak, za stvaranje nacija u suvremenom smislu, najvažnija je bila modernizacija politike te stvaranje države i suvereniteta u današnjem kontekstu. Počeci suvereniteta vidljivi su ustavu SAD-a koji počinje riječima „Mi narod Sjedinjenih Država“ čime je simbolično suverenitetu vladara suprotstavljen suverenitet nacije. Tako se u zapadnim društvima počeo stavljeti naglasak na pojedinca i njegove interese u društvu, a on se identificirao s nacijom na temelju svoje participacije u građanskim vrijednostima, pravima i slobodama koje mu osigurava nacija kao politička zajednica. Dakle, zapadne su nacije zapravo preuzele državne institucije, nositelje suvereniteta (Stančić, 2002, 15–25).

Kada je riječ o nacijama Srednje Europe, u koju pripada i Hrvatska, situacija je bila malo drugačija. Osim što su društveni procesi kasnili u odnosu na zapadno-europske zemlje, društvo je bilo manje rasloženo pa je plemstvo, uz imućno građanstvo činilo društvenu elitu koja je nosila i narodne preporode. U Srednjoj se Europi na naciju gledalo kao na pojam nadređen pojedincu koji je mogao homogenizirati društvene slojeve bez da se bavio pitanjem ravnopravnosti. Ipak, prisutna je bila borba za slobodu i ravnopravnost nacija u odnosu na druge nacije. Kako bi većinske nacije održale svoj položaj, isticale su da je pravo pojedinca-građanina važnije od njegova nacionalnog identiteta. To se postizalo osnivanjem centraliziranih institucija te osnivanjem znanstvenih i kulturnih ustanova u sklopu kulturne modernizacije. Takav pokušaj promicanja državnoga patriotizma u Habsburškoj Monarhiji nije bio posve uspješan u zemljama koje se ne smatraju užeaustrijskim zato što nisu uspjeli pronaći dovoljno jaku interesnu skupinu koja bi ih podržala. Primjerice, njemački je jezik, koji je uz kulturu osnova nacionalnog identiteta, uveden kao jezik uprave samo u zapadne zemlje, a i tamo je prihvaćen samo površno pa je i tamo započeta standardizacija pokrajinskih jezika. Što se tiče kulture, Stančić (2002) navodi da se u rano doba nacionalizma nacija smatrala *kulturnom nacijom*. Odnosno, nacija je bila sačinjena od skupine ljudi odanih postojećoj državi i svojim pokrajinskom identitetu pa su se zalagali za razvoj nacije u sklopu postojeće države. Takav su stav dijelili i neki preporoditelji 19. stoljeća pa je postojalo više struja koje su se borile za hrvatsku samostalnost, a razlikovale su se po stupnju autonomije koju su zagovarale (Stančić, 2002, 26–55).

2. 2. Nacionalna integracija i dezintegracija na hrvatskom prostoru

Jedan od glavnih dezintegracijskih faktora koji su se na hrvatskom prostoru događali od 16. do 19. stoljeća bio je sam geografski položaj hrvatske. Naime, područje današnje Slavonije bilo je pod turskom vlašću sve do 17. stoljeća, Vojna je krajina nastala izdvajanjem sjevernohrvatskog teritorija, Istra je djelomično bila pod austrijskim dijelom Monarhije, a drugi je dio, kao i cijela Dalmacija, bio pod Mletcima sve do njihove propasti 1797. godine. Drugi značajan faktor višestoljetne dezintegracije bile su etničke promjene uzrokovane turskim osvajanjima koja su Hrvate potaknula da se sele sjevernije, a srpsko stanovništvo na područje Dalmacija i Vojne krajine (Gross, 1981, 175–176).

Zato, jedan od glavnih motiva širih masa za nacionalnu integraciju bio je otpor vladajućim klasama. U Hrvatskoj, u kojoj nije postojala potpuna društvena struktura, otpor se pružao tuđinskoj

feudalnoj eliti. Tako je na području ugarske prevlasti došlo je do sukoba s liberalnim plemstvom koje je predvodilo stvaranje kapitalističkoga odnosa, a na austrijskom je dijelu otpor izazvalo austrijsko i talijansko liberalno plemstvo koje je imalo asimilatorsku funkciju. Razvoj hrvatskih nacionalno-integracijskih procesa može se podijeliti u tri faze. Prva je faza kada književnici, filozofi i povjesničari svojim radom postavljaju temelj na kojem će se razviti nacionalni pokret. Ovdje se misli na autore sa sjevera Hrvatske koji su djelovali neposredno prije Ilirskoga pokreta, dalmatinske autore koji su djelovali do šezdesetih godina 19. stoljeća, franjevce koji su provodili nacionalnu propagandu na području Bosne i Hercegovine ponajviše u drugoj polovici 19. stoljeća te katolički svećenici koji su pokušavali potaknuti nacionalni pokret na području Istre. Druga je faza samog preporoda. Odnosno, faza u kojoj skupina odlučnih domoljuba putem institucija organizirano vrši propagandu koja prvo zahvaća užu krug, a kasnije se širi sa viših klasa na šire slojeve društva. Ključan dio ove faze bio je ilirski preporod. Druga je faza u hrvatskoj trajala neobično dugo zbog izričite razdijeljenost hrvatskoga prostora i političkog pritiska elite Habsburške Monarhije. Zato, treća je faza, faza masovnog nacionalnog pokreta, počela tek završetkom Prvog svjetskog rata i nastankom Kraljevine SHS (Gross, 1981, 182–187).

3. Društvo u Hrvatskoj u 19. stoljeću

3. 1. Društvene elite

Prvi znakovi nacionalnoga pokreta na hrvatskom prostoru počeli su već u zadnjem desetljeću 18. stoljeća. Narod koji će postati hrvatska nacija, tada se sastojao od prednacionalnih zajednica formiranih u ranom novom vijeku. Bile su to hrvatska etnička zajednica koja je obuhvaćala puk, seljaštvo te zajednica koja je obuhvaćala visoke slojeve društva koje se mogu opisati kao društvene elite koje su postale nositelji preporoda (Stančić, 2002, 72–80).

Začetak tih društvenih elita može se pronaći u ranom novom vijeku kada su sve do početka 19. stoljeća, gornji slojevi feudalnoga društva sjeverne Hrvatske razvili osjećaj vlastitoga kolektivnog identiteta. U njih, u *natio croatica* ubrajalo se plemstvo, svećenstvo, slobodni kraljevski gradovi te njihovi intelektualci. Politički su se zalagali za trojednu kraljevinu, te premda su se služili latinskim jezikom, nisu zanemarivali ni jezični identitet. Kao glavni razlogom zašto su branili latinski jezik Stančić (2002) smatra da su time branili i samo municipalno pravo, pravo koje im je davalo autonomiju pri odlučivanju o područjima u vlastitoj nadležnosti. Zbog jačanja bečkog centralizma, plemstvo je bilo prisiljeno na prijelazu u 19. stoljeće prikloniti se jačem ugarskom plemstvu. Zato, jedino područje na kojem je hrvatsko plemstvo radilo na jačanju identiteta bilo je osnivanje kulturnih institucija pa je tako 1790. Kraljevska akademija znanosti tražila da sa položaja visoke škole bude uzdignuta sa statusa visoke škole na sveučilište, a 1818. vrata knjižnice otvorila je za javnost te tako dala temelj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. Djelovanje *natio croatica* smatra se pretečom narodnoga preporoda i hrvatskoga nacionalizma, a njihovo je djelovanje prestalo kada su 1848. ukinuti feudalni odnosi i staleški poredak pa su se gubitkom istaknute funkcije, najviši slojevi društva integrirali u hrvatsku naciju novoga tipa (Stančić, 2002, 81–99).

3. 2. Ilirski pokret

„Preporodni pokret koji je položio temelje modernoj naciji u Hrvata odvijao se pod ilirskim imenom kao zajedničkim prezimenom koje je u tadašnjim prilikama bilo, po uvjerenju njegovih sudionika, najpogodnije da u sebi ujedini različita pokrajinska ili regionalna i ‚rodoslovna‘ (genetička) imena ne smo na hrvatskome etničkom području nego među Južnim Slavenima uopće“ (Šidak, 1981b, 191).

Geneza odabira baš ilirskoga imena može se tražiti još u 15. stoljeću kada su se pisci humanizma koristili antičke nazive za zemlje i narode te u ideji, koju su preporoditelji prigrlili, da su Južni Slaveni potekli od Ilira. Početkom samog pokreta smatra se 1835. kada je Ljudevit Gaj pokrenuo *Novine horvatzke* s tjednim prilogom *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* u kojem su objavljivali svi istaknuti preporoditelji (Ivan Mažuranić, Dimitrije Demetar, Stanko Vraz itd.). Iako su u početku objavljivali na kajkavskom, pokretači su bili svjesni da je potrebno što prije preći na štokavski, odnosno na grafiju koju je reformirao Ljudevit Gaj (tzv. gajicu) te uvesti ilirsko ime. Poticaj za stvaranje pokreta došao je u obliku revolucijskoga vala 1830. godine te jačanja mađarskog nacionalizma (Šidak, 1981b, 191–192).

U doba stvaranje Ilirskoga pokreta, hrvatsko građansko društvo nije bilo razvijeno pa se pod inteligenciju koja je stvarala put za napredak ubrajalo i svećenstvo. Ipak, Ilirski je pokret većinom činila mlada inteligencija koju je okupio Ljudevit Gaj te tako prvi put objedinio različite individualne napore u pokret. On je u Grazu studirao filozofiju, a pravo u Pešti gdje je bio u kontaktu sa slovačkim preporoditeljem Janom Kollárom koji je značajno utjecao na Gajev životni put. Jedan od prvih pothvata bilo je Gajevo objavljivanje knjižice *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa* 1830. godine. Jednim od ključnih trenutaka za ubrzano širenje ilirske književnosti bio je kada je Ljudevit Gaj 1837. dobio dozvolu da otvori svoju tiskaru. Za sredstvo preporodnih ideja među mladima i gradskim pukom, Gaj se služio popijevkama, budnicama i davorijama, koje je sam ispjevao i učinio pristupačnima javnosti, primjerice 1835. objavio je budnicu naslovljenu *Horvatov sloga i zjedinjenje* (Šidak, 1981b, 195–199).

Još jedan značajan spis nastao u začetku Ilirskoga pokreta bila je svojevrsna prva politička brošura grofa Janka Draškovića *Disertatia iliti Razgovor darovan gospodi poklisarom zakonskim i budućem zakonotvorcem Kraljevinah naših za buduću Dietu ungarsku odaslanem*. Taj je spis objavljen anonimno na štokavskom jeziku, a napisan je kao svojevrsna uputa hrvatskim predstavnicima u ugarskome saboru koji je nastojao provesti reforme. Šidak (1981) ističe da iako je pretjerano smatrati da je *Disertatia* postala hrvatski nacionalni plan do raspada Habsburške Moanrhije, svakako treba istaknuti da je, u okviru tadašnjih mogućnosti, izrazila nastojanja iz kojih je ubrzo niknuo Ilirski pokret pa i sveukupni hrvatski narodni preporod. Naime, kako je već spomenuto, tridesetih godina 19. stoljeća ugarski je sabor donosio odluke kojima je ugrožen državnopravni položaj Hrvatske. Raspravljalo se o pitanjima pripadnosti Slavonije i Hrvatskoga primorja te o uvođenju mađarskoga jezika kao službenoga jezika i obveznoga predmeta u školama.

Osim toga, novi je urbar donosio i olakšavanje položaja kmetova čemu se protivio dio konzervativnoga plemstva pa su se priklonili preporodnom pokretu što mu je dalo dodatnu snagu (Šidak, 1981b, 196–200).

Unatoč promoviranju ideje *ilirske narodnosti*, srpsko stanovništvo ju nije prihvatilo, a u Sloveniji je prevladao zaključak da je bolje pobrinuti se da očuvaju vlastiti jezik pa je jedino što su prihvatili bila gajica. Ključan trenutak za Ilirski pokret bilo je zasjedanje Ugarskoga sabora 1839.–1841. kada su se protivnici ilirizma odlučili okupiti u novu stranku naklonoj Ugarskoj pa su i ilirci osnovali svoju Ilirsku narodnu stranku. Zbog pojačanog djelovanja pokreta, tadašnji je kancelar Metternich 11. siječnja 1843. donio zabranu ilirskoga pokreta i grba. Ipak, uz primjenu imena u Narodna stranka, pokret je nastavio djelovati, a 1845. dopušteno je korištenje ilirskoga imena u književnosti što je dovelo do osnivanja katedre za ilirski jezik na zagrebačkoj Akademiji. Cilj toga popuštanja bilo je jenjavanje stranačke borbe u Hrvatskoj te priklanjanje Narodne stranke vladajućim konzervativcima u Ugarskoj (Šidak, 1981b, 203–210).

U drugoj je polovici 19. stoljeća, Narodna stranka kao nasljednica ilirskoga pokreta pod vodstvom nadbiskupa Josipa Juraja Strossmayera ideju ilirizma preoblikovala u jugoslavenstvo, ali i nastavila s isticanjem hrvatske nacionalne ideje i o trojednoj kraljevini, obliku hrvatske države. Ipak, nisu se zalagali za samostalnu državu već za viši stupanj samostalnosti unutar Habsburške Monarhije, a kada joj je prijetio raspad, predviđali su mogućnost saveza sa Slovenijom, Srbijom i Bugarskom (Stančić, 2002, 114–115).

3. 2. 1 Ilirci u hrvatskom narodnom preporodu 1848./49.

Zanimljivo, val revolucija 1848./49. nije zahvatio Bansku Hrvatsku u klasičnom smislu, ali je ipak bila prisiljena sudjelovati u njemu. Naime, kada je revolucija počela, već dvije godine nitko nije vršio dužnost bana, a banski namjesnik, zagrebački biskup, nije bio u zemlji pa kada je ugarski nacionalni pokret počeo donositi ključne odluke, nitko se nije mogao suprotstaviti u ime Hrvatske. Kada su dobili vijest o revoluciji u Beču, istaknuti preporoditelji, među kojima je bio i Ivan Kukuljević Sakcinski, podnijeli su zahtjev da se provedu izbori za novi sabor, za uže povezivanje s austrijskim zemljama te za povratkom cjelovitosti. U tome nije sudjelovao Ljudevit Gaj koji je samoinicijativno dan ranije otišao u Graz gdje je nadvojvodu Johanna nagovorio da podrži imenovanje Josipa Jelačića za hrvatskoga bana, a isto je pitanje na dvoru pokrenuo i barun Franjo

Kulmer pa je i taj zahtjev uvršten u *Narodna zahtijevanja* koja su prihvaćena na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu 25. ožujka (Šidak, 1981a, 217–218).

Jelačić je ubrzo došao na položaj bana bez suglasnosti ugarske strane. Objavio je da o odnosima s Ugarskom može odlučivati samo Hrvatski sabor te pristao uz *Narodna zahtijevanja*. Ipak, 25. travnja prihvatio je ugarski proglas o ukidanju kmetstva. Već su u svibnju uklonjena mađaronska uporišta u turopoljskoj općini i Zagrebačkoj županiji, a vrhunac sukoba dogodio se kada je 18. svibnja ustrojena hrvatska vlada. Nedugo nakon toga ban je bio pozvan na dvor u Innsbrucku, gdje se car sklonio od bečkih revolucija, kako bi se između ostaloga odredio posrednik u hrvatsko-ugarskim odnosima. Taj je zadatak dobio nadvojvoda Johann, a na povratku, Jelačić je saznao da je razriješen banske časti. Ipak, nakon burne reakcije Hrvatskoga sabora, ostao je na banskom položaju, a uskoro mu je Sabor dodijelio punomoć diktatora. To mu je omogućilo da nametne zakone koji su ograničavali slobode pa je tako primjerice donio zakon kojim je ograničio slobodu novinama, a kada je za to došlo vrijeme, uveo je pod pritiskom Beča i oktroirani ustav koji je bio na snazi idućih deset godina (Šidak, 1981a, 217–229).

3. 2. 2. Ilirski pokret nakon narodnog preporoda i deset godina apsolutizma

Zbivanja 1848./49. utjecala su na to da se početna ideja kulturnog ilirizma i političkog kroatizma preoblikuje u ideologiju koja spaja elemente ilirizma i tradiciju kroatizma u jugoslavizmu. Kao svojevrsan odgovor na to, u apsolutističkom je razdoblju nastala i ideja isključivo hrvatskih nacionalno-integracijske ideja. Predstavnici te ideje bili su ponajviše pravaši (nakon kraja apsolutizma okupili su se u Hrvatsku stranku prava) predvođeni Antom Starčevićem. Primjer neslaganja tih dviju ideologija bilo je pitanje jezika. Dok su ilirci nakon zabrane ilirskoga imena predlagali i najviše koristili pojam *narodni* kako bi opisali štokavsko narječje, a *hrvatski* samo za kajkavsko narječje, Ante Starčević je već 1850. u predgovoru *Razvodu istarskom*⁴ koristio pojam *hrvatski*, a ne *narodni*. Kako navodi Gross (1985), do 1848. i Starčević je bio poklonik ilirskoga pokreta i „obožavatelj bana Jelačića“, a razočarao se nakon što su vođe ilirskoga pokreta prihvatili oktroirani ustav. Slično je bilo i s drugim pravaškim vođom Eugenom Kvaternikom koji se na temelju slavizma nadao da će Rusija pomoći hrvatskoj emancipaciji, ali je zbog uske veze Rusije

⁴ Riječ je o tekstu objavljenom u *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku* koji je tada uređivao Ivan Kukuljević Sakcinski, ilirac koji se tada najviše isticao među zagovornicima hrvatske nacionalne svijesti u okviru jugoslavizma (Gross, 1985, 373).

i pravoslavne vjere odustao od te ideje i 1859. sam pokušao Europi predstaviti Hrvate kao narod koji ima pravo na svoju državu. I drugi su se pristaše ilirskoga pokreta za vrijeme apsolutističkog razdoblja odricali ilirske ideje južnoslavenske kulture bez isticanja jednog od naroda te ilirskoga imena koje su prihvatili zbog sloge s ostalim južnoslavenskim narodima (Gross, 1985, 371–377).

Nakon desetljeća apsolutističke politike i, u slučaju dijela obrazovanog sloja, priklanjanja germanizaciji zbog materijalnih interesa, uvođenjem ustavnog državnog uređenja omogućeno je novo razdoblje buđenja nacionalne svijesti, a bivši su ilirci mogli birati između tri mogućnosti. Prva je bila nadnacionalni jugoslavizam s hrvatskom nacionalnom svijesti, druga korištenje hrvatskoga imena za cijeli južnoslavenski prostor (izuzev Bugarske), a treća je mogućnost bila da se ilirsko ime zamijeni srpskim (Gross, 1985, 379).

4. Ivan Kukuljević Sakcinski

„Kukuljević je u sebi nosio sve karakteristike rodnoga kraja i burnog vremena, punog velikih promjena; svu dramatiku raščinjene domovine i gorku sudbinu tuđim silama podvrgnutog, nekad slavnog kraljevstva i naroda hrvatskog, za čiju se narodnu svijest i samosvojnost, jednako kao i za državnu samostalnost, pun ljubavi i zanosa borio čitava života“ (Kurelac, 1994, 101).

Ivan Kukuljević Sakcinski rođen je 29. svibnja 1816. u Varaždinu. Odlučio se za vojnu karijeru pa je već 23. siječnja 1833. bio u tvrđavi Krems na Dunavu, a do 1834. toliko je poznao jezik da je na njemačkom napisao svoju prvu davoriju *An Kroatien*. Dvije godine kasnije, 1836., služio je u carskoj gardi, a nakon što je postao časnik, često je putovao u Požun gdje mu je otac bio nuncij, a kasnije i vrhovni ravnatelj svih škola u Hrvatskoj i Slavoniji. Na svojim je putovanjima imao priliku susresti se s radom Petra Petrovića Njegoša, Simonom Milutinovićem i Vukom Karadžićem, ali osobe koja su najviše usmjerila život Ivana Kukuljevića Sakcinskog bili su Ljudevit Gaj, Mato Topalović i Mirko Ožegović. Ubrzo nakon što ih je upoznao, 14. prosinca 1837., objavljuje prvu pjesmu na hrvatskome jeziku, po uzoru na stare dubrovačke pjesme, *Tuga za ljubom*. Iduća postaja bio mu je Milano u koji je došao 1840. i u kojem je imao priliku istraživati povijesne izvore i knjige. Za hrvatski narodni preporod najznačajnije je bilo to što je baš u Milanu upoznao Petra Preradovića kojeg je nagovorio da se prisjeti svog materinjeg jezika i počne stvarati na hrvatskom. Iako za to nije imao očevu podršku, 11. studenog 1842. dobiva otpust iz vojne službe te dolazi u Zagrebačku županiju gdje je imenovan *začasnim juratorom*. Od toga trenutka, Ivan Kukuljević sve se više uključuje u javni život i borbu Hrvata protiv mađarizacije koja se ponajviše manifestirala u pokušaju uvođenja mađarskoga jezika u škole i urede u Hrvatskoj i Slavoniji (Kolar, 1999, 229–231).

Svoje je život posvetio buđenju hrvatske nacionalne svijesti javnim djelovanjem na kulturnom i političkom polju, a poseban je naglasak stavio na borbu za otkrivanje i osvješćivanje kulturne baštine i na potrebu za korištenjem hrvatskoga jezika u književnosti znanosti te političkom i državnom životu. Nakon što je ilirsko ime zabranjeno, preuzima mjesto člника Narodne stranke. Četrdesetih je godina 19. stoljeća bio jedna od najistaknutijih ličnosti u hrvatskoj politici, ali razočaran time što je Bansko vijeće prihvatilo novi, oktroiirani, ustav, odlučio se okrenuti književnosti i povijesti pa je, malo prije nego što je oktroiirani ustav stupio na snagu, osnovao Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine koje je ubrzo počelo izdavati i prvi hrvatski znanstveni časopis *Arkiv za povjesnicu jugoslavensku*. Uz to, od 1851. do 1859. bio je i

podpredsjednik Matice ilirske, a od 1874. do 1889. predsjednik Matice Hrvatske. Za njegova je mandata, 1887., podignuta i zgrada Matice hrvatske. Osim toga, bio je i član europskih akademija i znanstvenih društava te kratko⁵ i član Jugoslavenske akademije znanosti umjetnosti, kojoj je za simboličan iznos prodao svoju vrijednu biblioteku kada je zapao u financijske probleme (Kurelac, 1994, 104–111).

Unatoč cjeloživotnom radu, Ivan Kukuljević Sakcinski kraj života dočekaio je u razočaranju zato što se njegovi mladenački ideali nisu ostvarili. Nakon što je zbog financijskih problema morao prodati očevo imanje Tonimir pokraj Varaždinskih toplica preselio se u kuriju u Puhakovcu gdje je i umro 1. kolovoza 1889. (Kurelac, 1994, 111–112).

„Kao književnik pisao je pjesme, putopise, drame, kao povjesničar ostavio je brojne prinose hrvatskoj političkoj, književnoj i kulturnoj povijesti, a u javnom djelovanju svoju je svestranost pokazao kao političar, jedan od sudionika najvažnijih događaja hrvatskog narodnog preporoda, ali također i kao povjesničar umjetnosti, konzervator, arhivist, bibliograf“ (Maštrović, 2011, 17).

4. 1. Političko djelovanje

Iako je većinu života posvetio znanstvenom i kulturnom radu, političko je djelovanje Ivana Kukuljevića Sakcinskog u mladosti, a pogotovo za vrijeme revolucije 1848./49. također bilo značajno. U javni je život stupio nakon što je 1842. napustio vojsku, a do 1848. istaknuo se govorima i javnim nastupima koje je Josip barun Neustädter (prema Lončarić 2011) opisao kao logične govore koji su privlačili ispravnim mislima i snagom plemenitih i odlučnih izraza, a sam dojam koji su govori ostavljali, pojačavalo je vojničko držanje stasom visokoga Kukuljevića Sakcinskog (Lončarić, 2011, 167–169).

Nakon zabrane ilirskoga imena 11. siječnja 1843. zbog svoje se aktivnosti počeo smatrati jednim od vođa Narodne stranke. Zbog svojih uvjerenja za pravo Hrvata na jezik, posebno je osuđivao tadašnju mađarsku politiku prema Hrvatskoj pa je u idućih nekoliko godina održao niz govora u kojima se protivio mađarizaciji. Temeljem povijesnoga prava zalagao se na pravo hrvatskoga naroda na Hrvatski sabor i zalagao se za to da predstavnici u ugarskom parlamentu

⁵ Iako postoje teorije da je odbio članstvo zato što se uvrijedio kada nije odabran za prvog predsjednika JAZU-a, smatra se da je članstvo odbio zato što zbog političkih razloga članovima nisu bili imenovani Ljudevit Gaj, Dimitrije Demetar, Ivan Mažuranić i Vjekoslav Babukić (Batušić, 1997, 43).

imaju pravo govoriti na latinskom ili *slavjanskom*. Prvi u nizu tih govora bio je onaj održan 11. travnja 1843. u skupštini Zagrebačke županije. Budući da govori o tome da su Hrvati do sada bili strpljivi, taj se govor može smatrati i svojevrsnim uvodom u borbu koju je počinjao (Kukuljević Sakcinski, 1997, 617–618). „Mi smo bili dosada strpljivi; jer duh naš bio je slobodan; nije ćutio lance, te se je mogao razvijati i braniti proti svakom napadanju; ali sada počimlje se već voditi boj i proti duhu našem i proti mislim našim!“ (Kukuljević Sakcinski, 1997, 617).

Govor koji se upisao u povijest kao najpoznatiji govor Ivana Kukuljevića Sakcinskog, bio je onaj održan 2. svibnja 1843. u Hrvatskome saboru na hrvatskome jeziku, a u znak prosvjeda protiv odnosa prema hrvatskome jeziku. Tada je pozvao da se hrvatski uvede u škole i javne urede.⁶ U tome je govoru i izrazio zabrinutost da dio Hrvata gubi osjećaj nacionalnosti zato što „[...] u društveni život i u familiju našu uvukao se je s vremenom jezik njemački i promienio prirodenu našu narav i način mišljenja otacah naših, u Primorju pako učinio je to jezik talijanski. – Šta smo mi postigli po tom, nego to da smo se otuđili samim sebi [...]“ (Kukuljević Sakcinski, 1997, 620). Budući da hrvatski nije postao službeni, jezik, zahtjev je ponovio 23. listopada 1847. kada je i prihvaćen. Donesen je saborski zaključak o uvođenju narodnoga jezika kao *diplomatičkog* u državne službe, škole i javni život u Hrvatskoj (Lončarić, 2011, 167–170).

Jednim od najintenzivnijih govora Ivana Kukuljevića Sakcinskog smatra se onaj koji je održao 10. srpnja 1843. na Skupštini Zagrebačke županije. Povod tome govoru bila je odluka ugarskog parlamenta koji je odlučio da se hrvatski nunciji ne smiju služiti latinskim jezikom. Čak ide toliko daleko da ponašanje Mađara uspoređuje s ponašanjem Osmanlija koji su poturčili sva osvojena područja te se pita misle li Mađari da ih Hrvati vole toliko da se ne će buniti ili možda da se previše boje. Ističe da postoje umjereni Mađari koje smatra prijateljima, ali da one koji se ponašaju neprijateljski mora gledati „kao Hanibal Rimljane“ te poziva Hrvate da se ujedine u borbi za očuvanje hrvatske nacionalnosti bez obzira na političku orijentaciju (Kukuljević Sakcinski, 1997, 624–639).

U idućim je godinama nastavio s govorima u skupštini Zagrebačke županije i Hrvatskome saboru. Te je govore obilježilo zazivanje jedinstva Slavena, ali prije sve jedinstvo Hrvata i Slavonaca kako bi stvorili jedinstvenu naciju koja se bori za svoja prava. To uspoređuje s ugarskom borbom za prava u prethodna dva revolucijska vala i smatra da bi se u tom kontekstu Hrvati mogli

⁶ Iako je prije njega, 1832., Juraj Rukavina na hrvatskome jeziku u saboru zahvalio na službi kraljevskog potkapelana, tek se govor Kukuljevića Sakcinskog smatra prekretnicom u razvoju nacionalne svijesti (Lončarić, 2011, 167).

ugledati na Mađare (Kukuljević Sakcinski, 1997, 630–633). U govoru održanom 28. rujna 1843. u skupštini Zagrebačke županije svoje slušatelje moli, ali i opominje „Zato molim ja sve, koji hrvatski u sebi čute, da se sjedinimo barem mi svi u jednoj molbi i da budemo složni barem proti onomu, za kojega sada još biti i njega ljubiti sramota bi bila za svakoga pravog Hrvata, i proti kojemu bi muževno govorili, da sada jošte živu, isti slavni pređi njegov“ (Kukuljević Sakcinski, 1997, 632).

Na Velikoj izvanrednoj skupštini Županije varaždinske, 21. siječnja 1848. gotovo jedan sat govorio je o hrvatskoj nezavisnosti od Ugarske i pravu koje Hrvatska polaže na Slavoniju i Primorje. Taj je govor dodan pismu ugarskim županijama kako bi se dokazala hrvatska samostalnost i državnost te prosvjedovalo protiv već spomenutog postupka prema nuncijima. Za takav je stav Varaždinska županije pokušala dobiti potporu Županije zagrebačke, ali, budući da je tamo od 1845. na vlasti bila mađaronska stranka, nije uspostavljeno hrvatsko narodno jedinstvo kao opreka mađarskom nacionalizmu (Lončarić, 2011, 167–170).

Druga faza njegova političkog djelovanja počela je kada je do Zagreba stigla vijest o događajima koji su se odvijali u Beču između 13. i 15. ožujka 1848. Naime, 17. ožujka Ivan Kukuljević Sakcinski predvodio je skupinu građana koja je došla u poglavarstvo Zagreba. Opređijelio se za prihvaćanje revolucije, ali je bio svjestan da bi nove ugarske ili odluke Beča mogle stvoriti nove opasnosti za Hrvate, ali i ostale slavenske narode unutar Monarhije. Budući da je želio da sve odluke i promijene budu u skladu sa zakonom, odmah je predložio sazivanje Sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Predložio je i da se pošalje izaslanstvo koje bi u Beču iznijelo *Želje hrvatskog naroda*. Zbog toga ga je govora zagrebački načelnik Janko Kamauf proglasio počasnim građaninom Zagreba. Budući da u tim ključnim trenucima Sabor nije bio okupljen, bana nije bilo, a banski je namjesnik bio van zemlje, imenovan je Provizorni vladajući odbor u kojem su bili Ambroz Vraniczany, Ljudevit Gaj i Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je jedini duže boravio u Zagrebu. Njih su trojica potpisala peticiju od jedanaest točaka koja je predstavljena kralju kao sažetak Zahtijevanja naroda. Nakon toga, 20. travnja 1848. u Narodnim novinama objavljuje jedan od najvažnijih programatskih članaka naslovljen *Kakva treba da bude u obće politika naša*. Tamo izlaže najvažnija načela i principe na kojima svi narodi trebaju graditi svoju politiku, a ona uključuju odnose prema čovječanstvu, prema svome narodu i prema državi. Smatra da odnos prema čovječanstvu treba uključivati vrijednosti slobode, jednakosti i bratstva i prema pojedincima i prema velikim i malim narodima. Pod svojim narodom Kukuljević Sakcinski

podrazumijeva sve Slavene i smatra da trebaju stvoriti savez sličan Njemačkom savezu. Što se tiče odnosa naroda u istoj državi, smatra da treba ostati pod ugarskom krunom, ali ostvariti odnos slobode i jednakosti, a od austrijske dinastije očekuje da Hrvatskoj vrati pokrajine koje joj povijesno pripadaju i omogućiti da njima vladaju ban i Hrvatski sabor. Ubrzo nakon toga u Pragu su František Palacký i grof Thun sazvali Slavenski kongres na koji je Hrvatski sabor poslao četiri predstavnika (Lončarić, 2011, 170–172).

Nakon što je postao banom, Josip Jelačić 27. travnja 1848. obavijestio je Ivana Kukuljevića Sakcinskog, koji je tada obnašao dužnost kotarskog suca u Županiji varaždinskoj, da ga želi kao člana Banskoga vijeća koje planira osnovati. U toj je privremenoj vladi od 19. svibnja bio na dužnosti predstojnika *Odsieka za prosvieštenje i verozakon*, a od 2. srpnja i *Odsiek za obranu domovine*, a nakon što je ban imenovao sve načelnike i zamjenike, Kukuljević Sakcinski imenovan je zamjenikom u *Odsjeku prosvjete i sveštenstva*. Jedan od prvih zaključaka Banskoga vijeća bilo da se na sastanak sa Srpskom narodnom skupštinom u Srijemskim Karlovcima treba sastati četveročlano predstavništvo koje će predvoditi Ivan Kukuljević Sakcinski. U to su vrijeme, točnije 5. lipnja 1848., provedeni i izbori za Hrvatski sabor u koji je Kukuljević Sakcinski izabran kao predstavnik Belskog kotara. Njegova se zastupnička ideologija može opisati kao liberalna i protiv radikalnih rješenja, ali protiv očuvanja zastarjelih oblika političkog i društvenog djelovanja (Lončarić, 2011, 172–174). Ipak, smatrao je da ako „pak samostalnost Hrvatske bude i dalje ugrožena miješanjem ugarskih vlasti, Kukuljević predlaže neka se Kralj obavijesti 'da ćemo kao ratoborni narod svakim sredstvom, pa i britkom sabljom i junačkom desnicom od svakog se jarma osloboditi'” (Lončarić, 2011, 174).

Na sjednici koja se održala 9. srpnja 1848. raspravljalo se o *pacifikaciji s Ugarskom*. Tamo je Kukuljević Sakcinski izložio stav da je došao trenutak da Hrvatska ostvari svoje težnje za slobodom, prihvatljivija mu je bila ideja dogovora s austrijskom stranom. Krajem mjeseca objavljeno je da ban Jelačić pregovara s mađarskim ministrom-predsjednikom Lajosom Batthyanyjem, ali kada su se pregovori pokazali neuspješnima, Hrvatska je nastavila pripreme za obranu zemlje. Budući da je nedostajalo i oružja i novaca, Jelačić je poslao Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Milano da zatraži pomoć maršala Radeczka. Nakon što je osigurao pomoć⁷, Kukuljević Sakcinski objavio je u *Slavenskom jugu* što očekuje od rata. Smatrao je da će se rat

⁷ O isporučenoj pomoći postoje različiti podaci pa tako prema Lončarić (2011) Neustaedter navodi 200 000 forinti i 7 000 pušaka, a Šidak 100 000 forinti i 2 000 pušaka (Lončarić, 2011, 177).

voditi za cjelokupnost Habsburške Monarhije uz uvjet jednakosti naroda, za ispunjenje zahtjeva Hrvatskoga sabora te za uništenje ugarske aristokracije (Lončarić, 2011, 175–177).

Ubrzo nakon što je 6. lipnja 1849. kralj Franjo Josip odgovorio da će *Želje hrvatskog naroda* ispuniti tek kada budu u skladu s željama cijele Monarhije, objavljen je Oktroirani ustav. Odnosno, 28. srpnja Bansko je vijeće pozvano da ga objavi, a 4. je kolovoza odbilo predstavkom da se hrvatskim zakonom vlada zakonima, a ne naredbama, patentima i ediktima (Lončarić, 2011, 178). Ipak, Oktroirani je ustav proglašen 6. rujna 1849., a Ivan Kukuljević Sakcinski, koji se tome protivio, odlučio se udaljiti od politike i posvetiti znanosti i književnosti. „U vezi s time pisao je banu Jelačiću: „Ako smo danas načela oktroiranog ustava posve primili... odrekli smo se političke sile našega sabora, odrekli smo se starinske one vlasti, koju smo uvijek sa svim pravom za naše banove, kao podkraljeve zahtievali”“ (Kurelac, 1994, 104).

Završetkom apsolutizma, 1861. Josip Šokčević proglašen je banom, a on je imenovao Ivana Kukuljevića Sakcinskog velikim županom Zagrebačke županije. Kukuljević Sakcinski prihvatio je novi položaj i iznio stav da Monarhiju treba urediti kao ustavnu i slobodnu federaciju (Kolar, 1999, 235). Dvije godine kasnije, 1863. osniva Samostalnu narodnu stranku koja se zalagala za suradnju s bečkom protuugarskom politikom, a 1864 pokrenuo je i službeni list stranke *Domobran*. Od 2. srpnja 1865. vrši dužnost banskog namjesnika, a 26. lipnja 1867., nakon što je u Monarhiji uspostavljen dualistički sustav, umirovljen je i ponovno posvetio znanstvenom radu (Batušić, 1997b, 43).

Iz mirovine je 1870. u promemoriju ministru Beustu pokušao prikazati loše prilike u Hrvatskoj i opovrgnuo tvrdnje ugarske strane da stranka u Hrvatskoj želi raskinuti odnose s Austrijom i okrenuti se panslavizmu. Izrazio je nezadovoljstvo većine Hrvata stanjem u zemlji i naglasio da je samo Ugarska prosperirala Hrvatsko-ugarskom nagodbom, a s druge se strane u Hrvatskoj raspuštaju društva koja se bave umjetnošću i zabranjuje proslava u čast bana Jelačića. Govori i o ugarskim planovima da primorje postane ugarski teritorij te kritizira i tadašnju hrvatsku vlast. Sedamdesetih i osamdesetih godina obnašao je dužnost zastupnika u Hrvatskome saboru, ali Smičiklas (prema Antoljak 2004) umirovljenje s položaja velikog župana navodi kao kraj političkoga djelovanja. S druge strane, Šidak (prema Antoljak 2004) ističe da je Kukuljević bio politički aktivan i nakon toga, a kao dokaz može se smatrati njegov govor održan u Hrvatskome saboru 1884. koji je tada i tiskan u Zadru (Antoljak, 2004, 402–400).

4. 2. Književnost

Ivan Kukuljević Sakcinski dio je svoga života posvetio književnosti, osim što je i sam pisao, trag koji je ostavio u povijesti hrvatske književnosti je neizbrisiv. Povezanost njegovog književnog stvaralaštva i javnog djelovanja vidljiva je već u prvom životopisu koji je objavio. Životopisu Vladislava Menčetića koji se među Dubrovčanima izdvajao po tome što je isticao svoj hrvatski identitet pa i naglašavao važnost bana Petra Zrinskog za izgradnju hrvatskoga jedinstva. Kroz taj, ali i ostale životopise, vidljivo je sazrijevanje nacionalnih ideja Kukuljevića Sakcinskog, njegovo snalaženje u toj temi te odnos prema ideji jugoslavenstva. Naime, on je feudalni sustav, koji je osuđivao, pripisivao mađarskoj i njemačkoj vlasti, a u slavenskom je duhu vidio hrvatsku budućnost u širem smislu. Odnosno, na prvo je mjesto stavljao hrvatski identitet i sjedinjenje Hrvata, a jugoslavenstvo je bilo racionalni, politički pojam. On u svojim djelima hrvatsku kulturu svrstava kao dio zapadne kulture. Bio je sklon i općoj ideji europeizma (Franić Tomić, 2011, 218–225).

4. 2. 1. Znanstveni doprinos

Osim što se smatra začetnikom moderne hrvatske historiografije, smatra se, uz Šimu Ljubića i Vatroslava Jagića, i jednim od utemeljitelja hrvatske književne historiografije. Od njegovih djela na području književne historiografije ističu se *Pjesnici hrvatski XV. vijeka* (1856.), *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka* (1858., 1867.), *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita* (1869.), i *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova* (1886.), a posebno treba istaknuti prvu knjigu književnog niza *Stari pisci hrvatski* koju je objavio 1869., a tema je bio Marko Marulić, otac hrvatske književnosti. On je jedan od prvih hrvatskih povjesničara književnosti koji je ciljano i sustavno prikupljao književnu građu. Osim toga, objavljivao je i studije i članke o povijesnim ličnostima važnim za književnost, primjerice Jurju Križaniću. Smatrao je da se književna djela ne mogu razumjeti ako se ne poznaje povijesni okvir u kojem su nastala i bez komparativnog pristupa istraživanju pa tako u predgovoru *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka* ističe da se kroz stoljeća u kojima je hrvatski narod bio razdijeljen pod vlastima različitih naroda, bio povezan nacionalnim duhom koji je vidljiv u književnosti (Maštrović, 2011, 17–20).

Njegovo je istraživanje obilježila činjenica da je, kao uvod u samo bavljenje književnošću, prvo morao sabrati građu, ispitati i utvrditi životopise pisaca te istovremeno klasificirati obrađenu građu. Djelom *Bibliografija hrvatska* (1860.) Kukuljević Sakcinski postavio je temelje za sustavna

bibliografska istraživanja, a dao je i pretpostavke važne za pisanje povijesti hrvatske književnosti. Sva djela i dokumenti koje je prikupio u svojim istraživanjima danas su dostupna istraživačima, a nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u Hrvatskom državnom arhivu u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te drugim pismohranama (Maštrović, 2011, 20–21). *Bibliografija hrvatska* opća je nacionalna retrospektiva bibliografije riječi o hrvatskoj književnosti. Budući da je pridavao veliku važnost hrvatskome jeziku, u svoju *Bibliografiju hrvatsku* nije uvrstio pisce Hrvate koji su pisali na latinskom i drugim jezicima. Ipak, uvrštene su i neke strane knjige koje su na stranim jezicima pisale o hrvatskome. Djelo je 1860. godine objavilo *Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine*, a zamišljeno je kao prvi od dva sveska *Bibliografije jugoslavenske*. Građa je klasificirana prema kriteriju pisma pa prvu kategoriju čine knjige koje su tiskane na glagoljici, drugu one koje su pisane bosančicom, a treću kategoriju čine one pisane na latinici (Harni, 2011, 96–97).

Zbog toga što je životopisima poznatih Hrvata pristupio tako da ih je literarizirao, Franić Tomić (2011) ističe kako je jasno da je Kukuljević Sakcinski bio upoznat s starorimskim autorima koji su životopisima osoba značajnih za njihovo doba pristupali književnohistorijski, a ne rudimentarno. Izuzev prve biografije koju je 1844. objavio u sklopu knjige Vladislava Menčetića koju je uređivao *Trublja slovinska sa životopisom*, umjesto anegdotalnog pristupa životu osobe o kojoj je pisao, Kukuljević Sakcinski nastoji pružiti kontekst za razumijevanje njihovih djela. Prvo njegovo biografsko djelo koje je dobilo veću pozornost javnosti objavljeno je 1852., a bavilo se životom Julija Klovića. O popularnosti djela govori i činjenica da se ubrzo pojavila i njemačka verzija djela. Ubrzo je objavio i životopis dubrovačkog autora i prevoditelja Dominika Zlatarića, a u 1861. u istoj seriji i pjesnika Jerolima Kavanjina. Osim toga, dio životopisa poznatih osoba nalazi se u već spomenutim djelima *Pjesnici hrvatski XV. vijeka* (1856.), *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka*, a najviše ih je u *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* objavljenih razdoblju od 1858. do 1860. u pet svezaka. U *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII. vijeka s ove strane Velebita* opsežno je pisao o životima Petra Zoranića, Frana Krste Frankopana i Jurja Križanića. Poseban je naglasak stavljao na kontrast njihova rada za domovinu i služenja stranom vladaru. Franić Tomić (2011) ističe životopis Pavla Skalića koji je objavio 1875., a značajan je po tome što je djelo predstavljeno kao roman o učenjaku, svećeniku, ministru i pustolovu. Smatra se uzorom za kasniji roman Mirka Breyera o avanturistu Stjepanu Zanoviću. U djelu *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*

zapisao je životopise devetorice poznatih osoba iz hrvatske povijesti⁸ i obitelji Drašković te tako obuhvatio cijeli hrvatski teritorij, sve dijalektalne sredine i jezike (hrvatski, talijanski i latinski) kojima su pisani hrvatski autori (Franić Tomić, 2011, 215–218).

4. 2. 2. Književna djela

Teoretičari književnosti smatraju književnost romantizma u Hrvatskoj trivijalnom književnošću. Primjerice, Ivo Frangeš (prema Pederin 2011) isticao je da, u hrvatskoj romantističkoj (zapravo ilirskoj) književnosti nisu prisutni čeznja za istokom, individualizma i druga obilježja književno-umjetničkog stila romantizma. Isticalo se da nedostaje kult sna, smrtnosti i ludila. Što se tiče djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog, kod njega neki autori ističu obilježja sentimentalizma, predromantizma i romantizma, ali ga ipak ne svrstavaju u romantizam. Smatra se da se on u svome radu ugledao na kasnije njemačke romantičare kao što su bili Ludwig Uhland, Nikolaus Lenau i Theodor Körner. Ipak, njegov je književni rad obilježila funkcija odgoja obrazovanih koju je sam vidio u književnosti. Dok je u Beču služio kao natporučnik Mađarske plemićke tjelesne straže u Beču, imao je priliku steći dodatno znanje o europskoj kulturi, povijesti i jezicima te se služiti dvorskom pismohranom i knjižnicom što je imalo značajan utjecaj na njegov daljnji rad. Između ostalog, i iz toga su razdoblja sačuvani njegovi dnevnik koji su istraživačima omogućili bolji uvid u njegov život. Kasniji su sačuvani dnevnik, kako navodi Pederin (2011) sve više sličili na književna djela, a manje na zapise podataka i događaja (Pederin, 2011, 66–71). „Slika koju Kukuljević daje o sebi u svom dnevniku slika je mladića iz otmjene plemićke obitelji koji služi u elitnoj jedinici C. i k. vojske, živi lagodno, posjećuje kazalište, knjižnice, kupuje knjige i mnogo čita“ (Pederin, 2011, 71).

Slično kao i mnogi drugi književnici tog doba, Kukuljević Sakcinski nije počeo pisati na hrvatskome jeziku. Razlog tome može se pronaći u činjenici da je bio kajkavac kojem je nedavno uveden štokavski idiom u sklopu Gajeve reforme bio u nepoznat, a školovao se na njemačkom i latinskom jeziku. Jedini koji ga je poticao da se upozna s hrvatskim jezikom bio je župnik, pisac i izdavač Toma Mikloušić. Još u vojnoj službi počeo se baviti pjesništvom. Kao kadet je 1833. u Langenloisu napisao sedam pjesama na njemačkom koje nikada nisu objavljene već su bila

⁸ U djelu se nalaze životopisi humanista Ivana Česmičkog (Janusa Pannoniusa), diplomata i povjesničara Stjepana Brodarića, Antuna Vrančića, osmanskog državnika Mehmeda Sokolovića, protestantskog pisca i prevoditelja Stjepana Konzula Istrijanina, povjesničara Dinka Zavorovića, Jurja Habelića, kanonika Ivana Ivaniševića i Ruđera Boškovića (Franić Tomić, 2011, 231).

sačuvane u njegovim rukopisima. Godinu kasnije nastaje poznatija nostalgično-domoljubna pjesma *An Kroatien*. Iako je izgubljena, prema sačuvanim dnevnicima, prvu je pjesmu na hrvatskome jeziku, naslovljenu *Pastir* objavio 1835. smatra se da je u hrvatski literarni svijet ušao pjesmom *Tuga za ljubav* koja je objavljena u *Danici ilirskoj*. Tako je započela njegova suradnja s hrvatskim, srpskim, talijanskim i slovenskim časopisima, novinama, zbornicima i almanasima u kojima je prvo objavljivao književna djela, a kasnije i znanstvene radove i kulturno-povijesne studije (Batušić, 1997a, 11–13).

Nikola Batušić (1997a) predstavlja književno stvaralaštvo Kukuljevića Sakcinskog tako da ga dijeli u tri razdoblja. Prvo je ono između 1838. i 1848. godine, obilježila su ga tri ciklusa intimne lirike, četiri pripovijetke i najvažnije drame. Značaj tog razdoblja jest u činjenica da je autor sredinom četrdesetih smatrao da je njegov opus zaokružen pa od 1842. do 1847. u četiri sveska izdaje *Različita djela* u kojima uspijeva objaviti gotovo sva svoja djela. Od istaknutijih zbirki, nakon toga, 1848., su objavljenje samo *Slavjanke* u kojima dominira politički ton. Nakon toga, iako nije prestao pisati književna djela, sve se više okretao znanstvenom radu. Drugo je stvaralačko razdoblje bilo u doba neoapsolutizma. Tada su nastale dvije manje poznate drame *Nenadani sastanak* i *Ženit se il ne ženit se*, novela *Dva Slavena* te zapisi koje će pretvoriti u putopise. Zadnje je razdoblje obilježeno multidisciplinarnim istraživanjima i istraživačkim pothvatima. Od drama tada su nastale *Poturica* i *Marula*, a lirski je opus Ivana Kukuljevića Sakcinskog završen *Povjestnim pjesmama* koje Batušić (1997a) opisuje kao političku oporuku. Naime, osim prerađene *Slavjanke*, zbirka sadrži cikluse *Hrvatom*, *Hrvatske slike 1867.* i *Grobovi hrvatski* (Batušić, 1997a, 15–23).

U predgovoru svoje zbirke pjesama *Pěsme s dodatkom narodnih pesamah puka harvatskog* objavljene 1847. istaknuo je da bi hrvatski narod trebao biti predmetom njegovih pjesama. Ipak, značajan je broj pjesama imao druge teme pa tako primjerice o Grobniku piše dok boravi u tom gradu. U takvim je pjesmama vidljiv utjecaj njemačkih romantičara koji je vidljiv i u malobrojnim ljubavnim pjesmama kao što je *Věra i něvera* koja je govori o vitezu koji je kada se vratio iz rata otkrio da se njegova odabranica udala za drugoga. Ta je pjesma i primjer brojnih radova Kukuljevića Sakcinskog koji su govorili o tuđini kao negativnom pojmu. Na njegova je djela utjecala i 1840-ih uvedena cenzura pa se Ljudevit Gaj nije usudio tiskati neka njegova djela, a za autora zbirke *Slavjanke* naveo je samo slovo X. Osim originalnih, zapisivao je i priređivao narodne pjesme. (Pederin, 2011, 81–82).

Svoje je dramsko stvaralaštvo, kojem teoretičari književnosti nisu nakloni, neki su ga nazivali i književnim diletantom, započeo na njemačkome jeziku. Primjerice, za poznatu dramu *Juran i Sofija ili Turci kod Siska* s jedne strane postoje tvrdnje da je riječ o plagijatu njemačke drame, a s druge strane da je riječ o prijevodu, Pederin (2011) ističe da je u tradicionalnoj književnosti i ilirizmu tanka i nejasna granica između prijevoda i razrade. Ipak, veći problem od neoriginalnosti njegovih drama, bila je činjenica da su njegove drame više pisane kako bi se čitale, a ne kako bi se izvodile na pozornici. Glavna je svrha njegovih drama bila buđenje nacionalne svijesti i ponosa te populariziranje povijesti (Pederin, 2011, 72–81).

Svoj je trag Kukuljević Sakcinski ostavio i u putopisnoj prozi. Razlog tome bilo je zanimanje tadašnje čitateljske publike za žanrove koji se nisu bavili fikcijom. Slično kao i u ostalim žanrovima, i putopisi su bili prožeti preporodnim idejama nacionalne integracije te autorovo uvjerenje da su za povijesna zbivanja važni pojedinci, a ne narod pa smatra da će se i nedostaci za koje je smatrao da su nastali pod stranim utjecajem, a koje je sretao na putovanjima, ispraviti pod utjecajem domoljubnih pojedinaca. Ti se putopisi razlikuju od ostalih pisanih u tome vremenu po tome što autor na putovanja ne odlazi samo iz znatiželje već ih unaprijed planira i postavlja si jasan cilj – istražiti hrvatsku baštinu vezanu za hrvatski prostor i onu vezanu za prostor uz koji je hrvatski narod kroz povijest bio blisko vezan. Kao i drame, ni putopise nisu prihvatili neki svi hrvatski teoretičari književnosti pa su ih smatrali bilješkama i izvještajima koji nisu bili, a Ante Franić (prema Dragičević 2011) isticao je da ti putopisi nisu imali obilježja književnog putopisa već su više sličili na znanstvene izvještaje i studije. Prvi koji će putopise Ivana Kukuljevića Sakcinskog navesti kao djela ravnopravna ostalim njegovim književnim djelima jest Nikola Batušić (Dragičević, 2011, 253–262).

Dio svojih putopisa Kukuljević je objavljivao u početku u *Danici ilirskoj*, a kasnije i u drugim hrvatskim novinama i časopisima. Prvim se takvim tekstom smatra *Dopis iz Milana* (1841.) iako ne sadrži opis cijeloga putovanja već počinje od dolaska u Italiju, a od usputnih postaja spominje samo Veneciju i Padovu. Nakon toga, 1842. objavljeni su u *Danici ilirskoj* tekstovi *Dopis iz Primorja* i *Dopis iz Beča* koji se također ne mogu smatrati potpunim putopisima. Takvima se tek mogu opisati *Dopis iz Mletakah* i *Put u Senj* isto objavljeni 1842. te *Pogled u Štajersku, Beč, Peštu Požun* (1847). Svrha tih tekstova objavljenih u *Danici* bila je, u skladu s politikom članka, istovremeno obrazovati i pobuditi zanimanje kod čitatelja. Nakon što je uveden apsolutizam, 1850-ih Kukuljević Sakcinski objavljivao je u *Nevenu* i *Arkivu za pověstnicu jugoslavensku*. Ti se

tekstovi mogu opisati najprije kao izvještaji namijenjeni ciljanoj publici, a osim opisivanja putovanja, pred pokroviteljima *Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine* pravdali su troškove pa se velikim dijelom tekstovi bave predmetima koje je istraživao i popisivao (Dragičević, 2011, 253–256).

Putopis *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim* objavio je nakon putovanja 1856, a opširnija je verzija objavljena 1872. i naslovljena *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije* za koju je tvrdo da je nastala na temelju dnevnčkih zapisa. U *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim* autor nije u prvi plan stavio sebe i svoje putovanje već izvještajni diskurs koji tekst veže uz stručno čitateljstvo koje zanimaju hrvatski i slavenski identitet. *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije* namijenio je budućim istraživačima koji će krenuti njegovim stopama. Jedna od većih razlika ta dva djela jest opis boravka u Dubrovniku koji je u drugoj knjizi, umjesto samo popisa raznih kulturnih nalaza koji su navedeni u prvoj knjizi, posvećen opisu društvenih zbivanja i susreta koje je Kukuljević Sakcinski doživio. Baš se taj dio prema Dragičević (2011) smatra najzaokruženijim dijelom knjige i djelom koji sadrži sva obilježja putopisa. Ono što obilježava njegova putovanja jest to da dolaskom u novi grad, on se prvo sastaje s kulturno-znanstvenim djelatnicima koji mu kasnije pomažu s istraživanjem i prikupljanjem važnih predmeta. Svojevrsni nedostatak koji se može pronaći u svim tekstovima koji se odnose na putovanja van domovine jest nedostatak domoljublja. Budući da se autor osjeća kao stranac koji mora braniti svoje podrijetlo, on koristi svaku danu priliku da istakne zasluge hrvatskoga naroda za razvoj europske kulture i znanosti (Dragičević, 2011, 261–263).

Poseban je interes Kukuljević Sakcinski pokazivao za Bosnu i Hercegovinu, a to je vidljivo i u njegovim književnim djelima u kojima je, kao i u govorima i historiografskom radu, isticao pripadnost Bosne i Hercegovine slavenskoj zajednici, a u kontekstu politike smatrao je da barem jedan dio pripada Hrvatskoj. Nakon svoga putovanja 1857. objavio je knjigu *Putovanje u Bosni*. Kao razlog zašto su se tekstovi izdvojili iz *Narodnih novina* i objavili kao samostalna knjiga navodi se činjenica da u Hrvatskoj nema dovoljno znanja o tom području. Ubrzo nakon početka putovanja, Kukuljević Sakcinski je spoznao da znanje koje je stekao o toj zemlji iz povijesnih izvora, nije u potpunosti u skladu s istinom. Opisom Bosne i Hercegovine bavio se kroz opis odnosa ljudi te njihovih vjerskih i razlika u društvenom položaju (Dragičević, 2011, 257–258). „...Kukuljević će pokušati izbjeći zamku jednostrane interpretacije bosanskog ‘tužnog’ stanja, te sveprisutne odrednice u putopisu, ostvarujući širok raspon kontakata, od druženja s običnom rajom preko

boravka kod više župnika do posjeta najvišim turskim moćnicima čije gostoprimstvo i razmijenjena gledišta formiraju Kukuljevićevu konačnu sliku o Bosni“ (Dragičević, 2011, 259). Ta je slika bila znatno složenija od one preporoditeljske u kojoj se stanje moglo opisati kao crno-bijelo. Glavna je razlika u viđenju turskog dijela stanovništva. Preporoditelji su ih smatrali okrutnim barbarima koji onemogućuju napredak te zemlje. Na kraju je na svome putovanju najviše kritizirao katolike koji su se najmanje držali starih običaja i najmanje marili za jezik (Dragičević, 2011, 259–260).

4. 3. Razvoj povijesti kao znanosti

„Ivan Kukuljević Sakcinski bio je jedan od najvjernijih branilaca hrvatskoga jezika, ali i kulture i povijesti. Kada je god mogao, putovao je Hrvatskim primorjem i Dalmacijom, skupljajući narodno blago, odnosno po Italiji, skupljajući povijesne dokumente, glagoljske i ćirilске rukopise“ (Kolar, 1999, 232).

Ilirci su u Hrvatskoj bili nositelji razvoja znanosti koji je na valu razvoja modernog društva i institucija zahvatio zapadni svijet, a Ivan Kukuljević Sakcinski ostavio je poseban trag na razvoju povijesti u Hrvatskoj. On je 21. travnja 1850. osnovao *Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine.*, koje je bilo prva organizirana strukovna zajednica. Za izdavanje je časopis od Banskog vijeća i, pokrovitelja bana Josipa Jelačića, dobilo po 500 forinti, a srpski je knez Mihail M. Obrenović dao 100 forinti, iznos jednak onom koji je dao Ambroz mlađi Vranicani (Brešić, 2017, 61–65). Do 1852. *Društvo* je okupljalo 415 članova i bilo u kontaktu sa slavenskim i ostalim inozemnim društvima s iznimkom engleskoga pa je Kukuljević Sakcinski bio u prijateljskim odnosima s tajnikom *Historijskog društva za Kranjsku*, austrijskim, talijanskim i češkim povjesničarima te kustosom venecijanske Marciane koji je postao suradnikom *Arkiva za povjestnicu jugoslavensku*. Zadaćom *Društva* smatralo se istraživanje i izdavanje spomenika za povijest te obrađivanje povijesti Hrvata i ostalih Južnih Slavena. Kao izvori služile su domaće i strane knjižnice i arhivi, a spomenici su se prepisivali. Kukuljević Sakcinski često je putovao po Kranjskoj, Štajerskoj, Istri, Hrvatskome primorju, Dalmaciji i Veneciji kako bi prikupio raznu povijesnu građu (rukopise, listine, knjige i druge starine). Do 1856. prošao je gotovo cijelu Dalmaciju, južnu Italiju i Rim. Na svojim je putovanjima relevantne rukopise i spomenike kupovao na račun biskupa Josipa Juraja Strossmayera. Smatra se da je na putovanjima sabrao oko 1 000 svezaka rukopisa i 12 000 svezaka tiskanih knjiga. Takva mu je posvećenost znanstvenome radu

osigurala međunarodna priznanja pa je 1855. dobio članstvo u Petrogradskoj akademiji, a 1862. dobiva Veliki red sv. Vladimira (Antoljak, 2004, 399–400).

Jedan od najvažnijih povjesničarskih pothvata koje je poduzeo bilo je njegovo zalaganje da se *Bašćansku ploču* čita i znanstveno valorizira. Pozornost na taj spomenik usmjerio mu je 1851. svećenik Petar Dorčić. Ploča se tada nalazila u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru, mjestu u blizini Baške. Kukuljević se odmah odazvao pozivu i s Mihaljem Sabljarem precrtao ploču. U razumijevanju, Kukuljeviću novog, tipa glagoljice zatražio je pomoć od slovačkog filologa Pavela Šafaříka. Budući da mu Šafařík nije znao pomoći, Kukuljević Sakcinski idućih je godina kontaktirao niz znanstvenika koje je poticao na dešifriranje natpisa. Ta inicijativa, koju nije zaboravio do kraja života, urodila je plodom pa su do kraja 19. st. tekst uspjeli pročitati Ivan Črnčić, Franjo Rački i Leopold Geitler (Batušić, 1997a, 14).

Prethodno spomenuti povratak na političku scenu između 1860 i 1867. i borba protiv mađarskog dualizma, Kukuljevića su iscrpili, pogotovo materijalno pa je morao prodati biblioteku i imanje Tonimir. Unatoč tome, ponovno se posvetio znanosti i istraživačkom radu. Također je nastavio dopisivanje s domaćim i stranim uglednim književnicima i povjesničarima, a brojna su mu književna društva i gradovi dodijelili razne počasti. Primjerice, postao je počasnim građaninom Zagreba i Osijeka, dopisnim članom Arheološkog društva iz Moskve, Mađarske akademije znanosti, Geografskog društva u Lisabonu itd., a u domovini je do smrti, 1. kolovoza 1889. vršio dužnost predsjednika Matice hrvatske i počasni član JAZU-a (Antoljak, 2004, 400).

Časopis *Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine*, ali i prvi hrvatski strukovni časopis, bio je *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*. Već je u predgovoru časopisa Kukuljević Sakcinski izrazio svoju namjeru da pruži otpor narodima koji žele uništiti temelje na kojima počiva hrvatski narod te naglasio da do tada nije postojao dobar pisani pregled povijesti pa većina znanja dolazi iz usmene predaje. Predsjednik *Društva* Ivan Kukuljević Sakcinski privremeno je, i besplatno, preuzeo funkciju urednika časopisa. Tematski su se članci *Arkiva* bavili povijesti Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, mitologijom te književnosti i umjetnosti, ali srpskom, bosanskom i bugarskom povijesti. Do ukidanja 1875., neredovitim je izdavanjem objavljeno dvadeset knjiga u kojima je ipak prevladavala hrvatska historiografija. U razdoblju između 1864. i 1867. pod pokroviteljstvom Matice hrvatske izlazio je časopis *Književnik* koji se, prema prijedlogu Franje Račkog, trebao baviti narodnom znanostima koja obuhvaća jezikoslovlje, povijest književnosti, povijest i zemljopis te prirodne znanosti, a svrha je bila dokazati da je došlo vrijeme za osnivanje

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Nakon uspostave Akademije, ona preuzima znanstvena izdanja i specijalizirane časopise, a Matica se okreće beletristici i svom časopisu *Vienac zabavi i pouci* (Brešić, 2017, 65–66).

Što se tiče znanstvenih radova Kukuljevića Sakcinskog, Antoljak (2004) ih razvrstava u tri skupine – tiskom izašle izvore; članke, rasprave i monografije; djela i nacрте u rukopisu. Iz prve skupine kao najpoznatija se izvorna zbirka ističe *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* koja je u tri sveska objavljena u Zagrebu 1861/62., a sadržavala je povijesni temelj sačuvanih zakona kojima se kroz povijest služila Kraljevine Hrvatska, Dalmacija i Slavonija služila. Zbog obrane i dokazivanja hrvatskih prava, ta je zbirka imala važnu ulogu nakon vraćanja ustavnog uređenja Listopadskom diplomom (Antoljak, 2004, 403). „Istini za volju cijelo to djelo je puno paleografskih i kronoloških pogrešaka, a nije ni rađeno prema tadašnjim najstrožim zakonima diplomatike. [...] Što je ispalo tako kriva je Kukuljevićeva žurba da djelo što prije završi i stavi ga na raspolaganje narodu za saborske rasprave. Doista, tamo od 1861. pa dalje ovo djelo je uvelike koristilo Hrvatima“. (Antoljak, 2004, 403).

Dvije godine kasnije, 1863., objavljene su, uz podršku biskupa Strossmayera, *Acta croatica (Listine hrvatske)*. Tim se listinama bavio od samih početaka svog skupljanja spomenika i boravka u Veneciji 1842. godine. U procesu prikupljanja, prepisivanja i korekturi listina najviše mu je pomagao Matija Mesić. Djelo sveukupno sadrži 337 listina koje obuhvaćaju vremenski period između 1288. i 1599., a najviše je klasičnih sudbenih isprava te korespondencije Krste Frankopana sa senjskim biskupom Jožefićem. Treća je zbirka izvora koju je objavio *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slaveniae saeculi XIII*. Ta zbirka, koja je nastala u četrdeset godina njegova rada, objavljena je tek 1896., sedam godina nakon njegove smrti. Riječ je o 1 628 izvora iz razdoblja između 1200. i 1299. osim te tri velike zbirke, objavljivao je i isprave, djela starih historiografa, natpise, izvještaje i kronike u koje se primjerice ubraja i Kronika Popa Dukljanina (Antoljak, 2004, 403–408).

Članke, rasprave i monografije⁹ Kukuljević Sakcinski počeo je objavljivati 1842. kada je u *Danici* objavljen njegov članak *Nešto iz Dogodovštine Velike Ilirije* u kojem pokušava dokazati ilirsko podrijetlo rimskih careva. Iduće godine, 1843. u *Danici* objavljuje raspravu *Naš jezik u prvašnjih stotijih* u kojoj je objavio podatke o slavenskom jeziku na carigradskom dvoru. Nakon

⁹ U ovu skupinu Antoljak (2004) ubraja i djela koja su u ovome radu navedena u potpoglavlju koje se bavi Kukuljevićevim znanstvenim doprinosom književnosti

toga, uslijedio je niz članaka o povijesnim osobama i događajima objavljivanih u časopisima *Danica* i *Neven*. Radovi *Panonija rimska* (1872.), *Hrvati na nasljednoga rata* (1877.), *Prvovjenčani vladaoци Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune* (1881.) i *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* objavljeni su u *Radu* JAZU-a. Ipak, najviše je objavljivao u svojem *Arkivu za pověstnicu jugoslavensku* (Antoljak, 2004, 409–411). Potpuni pregled radova o kojima govori Antoljak, vidljiv je u tablici 1.

Ostavština koju je Kukuljević Sakcinski ostavio sadrži i niz materijala za razna djela, svežnjeve listina i pisama te mnogo prijepisa. Primjerice sačuvana su rukom prepisana djela Krčelića i Vitezovića. Samo neki od tih materijala su litografija *Povijest obitelji Kukuljević*, *Grbovi porodica hrvatskih*, listine i pisma iz razdoblja od 14. do 18. stoljeća *Acta Zagrabiensia*, *Pisma obitelji Vojkfy*, *Rodoslovlje Frankopana*, *Acta Zriniana* i razne dopune, primjerice za *Bibliografiju hrvatsku*. Sveukupnu je ostavštinu Ivana Kukuljevića Sakcinskog nakon njegove smrti popisao sin Božidar Kukuljević i naslovio ju *Ostavština Ivana Kukuljevića* (Antoljak, 2004, 411–414).

„Tako je stvaran novi, moderni oblik nacionalne kulturne tradicije. Toga časa to je svakako bio najsnažniji oblik legitimacije nacionalnoga identiteta unutar multietničke monarhije. Gajevim riječima: Hrvati su ušli u red obraženih europskih naroda. Goleme zasluge u tome je imao još jedan Varaždinac i jedan od stupova našega 19. stoljeća – Ivan Kukuljević Sakcinski“ (Brešić, 2017, 67).

Objavljeni znanstveni radovi Ivana Kukuljevića Sakcinskog

Životno razdoblje	način objave				Samostalno objavljeni radovi
	Danica	Neven	Arkiv	Ostali časopisi	
Od upoznavanja Ljudevita Gaja do kraja revolucionarnih zbivanja (1837.–1849.)	1842. – <i>Nešto iz Dogodovštine Velike Ilirije</i> 1843. – <i>Naš jezik u prvašnjih stotijih; Ivan Oršić; Dalmatinku na zidinah atalskih</i> 1846. – <i>O Flori Zuzerićevoj</i>			Iskra - <i>Pleme grofova Oršićah</i> (1846.)	
Doba neoapsolutizma (1849–1860.)		1854. – <i>Gubčeva buna; Pavao Skalić;</i> 1855. – <i>Izvestje o putovanju po Dalmaciji u jesen 1854.</i> 1857. <i>Varaždin s gledišta povjestničkog</i>	1851. – <i>Ilirske porodice u mletačkom plemstvu; Ilirski zavod i crkva sv. Jeronima u Rimu; Dragocjene i umjetne stvari grofova Zrinski u gradu Čakovcu; Rukopisi od veće ili manje važnosti za historiju jugoslavensku</i> 1852. – <i>Krst Dušanov sa kamenotiskanom slikom</i> 1854. – <i>Događaji Medvedgrada</i>	Mittheilungen der K.K. Central-Commission – <i>Über einige Baudenkmale in Ober-Krain und Dalmatien</i> (1858.) Agramer Zeitung – <i>Kroatisch-dalmatinische Kuenstler am Hofe des ungarischen Königs Mathias Corvinus</i> (1860.) Leptir – <i>Grad Veliki Kalnik</i> (1859.); <i>Grad Senj</i> (1860.); <i>Crkva i kaptol sv. Jeronima</i> (1860.); Književnik – <i>Opatija bl. dj. Marije u Topuskom</i> (1860.)	1857. – <i>Grad Varaždin kratki nacrt s gledišta historičkog</i> 1858. – <i>Slovník umjetnika Jugoslavenskih</i> (5 svezaka do 1860.) 1860. – <i>Bibliografije hrvatske</i>
Ponovno stupanje na političku scenu (1861.–1867.)					1863. – <i>Borba Hrvata s Mongoli i Tatari</i> 1865. – <i>Prvostolna crkva zagrebačka opisana s gledišta</i>

					<i>povjesnice, umjetnosti i starinah</i>
Povratak znanosti (1867.–1889.)			<p>1868. – <i>Književnici u Hrvatah s ovu strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. Vjeka; Borba Hrvata u tridesetljetnom ratu</i></p> <p>1875. – <i>Borba Hrvata u tridesetljetnom ratu, Starine u Zagrebu i njgovoj okolici</i></p>	<p>Rad – <i>Panonija rimska</i> (1872.); <i>Hrvati za nasljednoga rada</i> (1877.); <i>Prvovjenčani vladaoici Bugara, Hrvata i Srba i njihove krune</i> (1881.); <i>Priorat varnski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj</i> (1886.)</p> <p>Obzor – <i>Naša povjestna istraživanja</i> (1873.); <i>Još nješto o pismih zemaljskog arkiva</i> (1885.)</p> <p>Vienac – <i>Trsat – grad</i> (1875.); <i>Pavao Skalić</i> (1875.); <i>Beatrice Frankopanka i njezin rod</i> (1885.); <i>Dva Ivana Vojkovića Klokoča</i> (posthumno, 1898.)</p> <p>Objavitelj dalmatinski – <i>Kulturno stanje u Dalmaciji XIV vijeka</i> (1887.)</p> <p>Narodni list – <i>Za hrvatske starine u Kninu</i> (1889., u suradnji s Š. Ljubićem i I. Bojničićem)</p>	<p>1869. – <i>Marko Marulić i njegovo doba</i></p> <p>1870. – 29. <i>Srpnja 1845.</i>; surađuje s Ivanom Standlom na <i>Fotografske slike Knj. I. Građanska i vojnička Hrvatska</i></p> <p>1883. – <i>Zrin grad i njegovi gospodari</i></p> <p>1886. – <i>Glasoviti Hrvati prošlih vjekova</i></p>

Tablica 1: Objavljeni članci, rasprave i monografije prema podacima koje iznosi Antoljak (2004)

Zaključak

Devetnaesto je stoljeće za Europu bilo stoljeće modernizacije. Na krilima revolucija i domoljubnih pokreta koje su vodili mladi ljudi i društvena inteligencija, razvijao se građanski sloj društva koji je potiskivao dotadašnji feudalni poredak, a taj je proces obogaćivao usporedni napredak području humanističkih i na području prirodnih znanosti. Za Habsburšku je Monarhiju početak 19. stoljeća bio obilježen oporavkom od napoleonskih ratova koji je predvodio ministar vanjskih poslova te jačanjem mađarskoga nacionalizma. Nakon turbulentne sredine stoljeća koju je obilježilo buđenje nacionalne svijesti slavenskih naroda, drugu je polovicu obilježila vladavina Franje Josipa I. i preustroj u Austro-Ugarsku Monarhiju te pogrešni potezi koji su doveli do kraja te srednjoeuropske sile. U takvom je okružju nastajao i hrvatski narodni preporod. Predvodili su ga pripadnici ilirskoga pokreta koji su zagovarali suradnju s drugim slavenskim narodima, posebice južnoslavenskim. Jedan od njihovih predvodnika i ključnih osoba bio je Ivan Kukuljević Sakcinski koji se unatoč razočaranjima, cijeli život zalagao za bolji položaj hrvatskoga naroda i južnoslavensko jedinstvo na kulturnoj razini, a kao najveću prijetnju smatrao je mađarizam zbog kojeg se u nekoliko navrata priklanjao austrijskoj političkoj struji u Monarhiji.

On je ostavio je neizbrisiv trag u razvoju humanističkih znanosti u Hrvatskoj. Kako navode povjesničari koji su se bavili njegovim životom, iako je u svome radu griješio, ostavština koju je ostavio u obliku zbirki izvora, članaka, knjiga i drugih radova koje je napisao kao praktički samouki povjesničar neprocjenjiv je temelj za hrvatsku povijesnu znanost te povijest hrvatske književnosti. Osnivanjem prve strukovne zajednice *Društva za jugoslavensku povjesnicu i starine* otvorio je put za istraživanje hrvatske povijesti koju je, uz jezik, smatrao ključnom za buđenje svijesti o nacionalnom identitetu kod Hrvata i tako ostvarivanju hrvatskoga suvereniteta. Kao povjesničar, prikupio je tisuće izvora koje su kasnijim generacijama olakšale proučavanje povijesti, napisao je brojne znanstvene radove o svojim nalazima, a i prikupio je niz važnih spomenika među kojima se ističe Bašćanska ploča kao jedan od najvažnijih spomenika za hrvatski jezik. Što se tiče književnih djela koja je pisao, teoretičari su podijeljena mišljenja pa neki smatraju da Kukuljevićev rad nema pretjeranu umjetničku vrijednost dok drugi, primjerice Nikola Batušić, ističu vrijednost njegova rada. Osim što je ostavio dnevnike koji su biografima pružili dobar uvid u njegov život, ostavio je niz pjesama, proznih djela drama koje su (već) tada bile dobro prihvaćene te putopisa. Njegovo je književno stvaralaštvo obilježilo domoljublje koje je prožeto kroz većinu djela.

Osim što je u Hrvatskome saboru održao govor na hrvatskome jeziku koji se smatra prekretnicom u buđenju nacionalne svijesti, kao političar održao je niz govora koji su među slušateljima bili dobro prihvaćeni. Glasno se zalagao za položaj hrvatskoga jezika kao jednog od temeljnih stupova koji su potrebni za ujedinjenje stanovnika hrvatskih zemalja u jedan homogeni hrvatski identitet. Govorio je o povijesnome pravu koje bi trebalo osigurati bolji položaj u Habsburškoj Monarhiji te žustro kritizirao ponašanje Ugarsko i pokušaje nametanje mađarizacije na hrvatskome tlu. Osim toga, u svome se političkom životu zalagao i za bolji odnos Hrvata i drugih južnih Slavena za koje je smatrao da se trebaju ujediniti na kulturnoj razini. Drugi je dio njegove političke karijere ponajviše obilježilo razočaranje prvo nametanjem oktobranog ustava, a onda i sklapanjem Austro-ugarske nagodbe. Ipak, do kraja je života ostao zagovornik južnoslavenske suradnje i hrvatskog nacionalnog interesa.

Dakle, Ivan Kukuljević Sakcinski život je posvetio buđenju hrvatske nacionalne svijesti i borbi protiv mađarizacije. Zahvaljujući svome interdisciplinarnom radu na području humanistički znanosti, Kukuljević Sakcinski pridonio je hrvatskim nacionalno-integracijskim procesima na više razina. Prva je razina bila ona suvremena. Odnosno, svojim je javnim djelovanjem utjecao na svoje suvremenike koji kao da su zaboravili koje su nacionalnosti, primjerice na Petra Preradovića koji se tek nakon Kukuljevićeve poticaja počeo služiti hrvatskim jezikom. Osim toga, svojim je povijesnim dramama nastojao u narodu probuditi zanimanje za hrvatsku povijest i probuditi njihov nacionalni ponos. Druga je razina njegova utjecaja na nacionalno-integracijske procese ostavština koju je ostavio za buduće povjesničare i teoretičare književnosti. Iako je kraj života dočekao u siromaštvu, spomenici koje je prikupio i činjenica da je svoje zbirke prodao JAZU-u, omogućila je tada mladim povjesničarima da nastave njegov rad i misiju da se zanimanje za nacionalnu povijest proširi u narodu te tako nastavi put do potpune hrvatske nacionalne integracije.

Literatura

- Antoljak, Stjepan (2004.) *Hrvatska historiografija*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Batušić, Nikola (1997a) Ivan Kukuljević Sakcinski. U: Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Izabrana djela. Stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 29* (str. 11–38). Zagreb: Matica hrvatska.
- Batušić, Nikola (1997b) Ljetopis Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U: Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Izabrana djela. Stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 29* (str. 39–44). Zagreb: Matica hrvatska.
- Brešić, Vinko (2017.) Kukuljevićev Arkiv i počeci nacionalne znanstvene periodike. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 28(1), 61-68.
- Deák, Ferencz U: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krležje*. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14081> (pristup 22. ožujak 2021).
- Dragičević Josipa, (2011.) Putopisna proza Ivana Kukuljevića Sakcinskog. U: Maštrović, Tihomil (ur.), *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Varaždin/Varaždinske Toplice, 15. - 17. travnja 2010.* (str. 253–269). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Franić Tomić, Viktoria (2011.) Geneza Kukuljevićeva biografizma. U: Maštrović, Tihomil (ur.), *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Varaždin/Varaždinske Toplice, 15. - 17. travnja 2010.* (str. 215–237). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Gross, Mirjana (1981.) O integraciji hrvatske nacije. U: Gross, Mirjana (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj: (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* (str. 175–190). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Gross, Mirjana (1985.) *Počeci moderne Hrvatske: neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji: 1850-1860*. Zagreb: Globus, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Odjel za hrvatsku povijest.
- Harni, Slavko (2011.) Hrvatska bibliografija i Kukuljevićev pojam književnosti. U: Maštrović, Tihomil (ur.), *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Varaždin/Varaždinske Toplice, 15. - 17. travnja 2010.* (str. 89–104). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Hobsbawm, Eric John (1987.) *Doba revolucije: Evropa 1789-1848*. Zagreb: Školska knjiga, Stvarnost.
- Kolar, Mira (1999.) Mjesto Ivana Kukuljevića Sakcinskog u hrvatskoj povjesnici i politici s posebnim osvrtom na Senj. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 26(1), 229–240.

- Kukuljević Sakcinski, Ivan (1997.) *Izabrana djela. Stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 29. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kurelac, Miroslav (1994.) Ivan Kukuljević Sakcinski – život i djelo. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 6–7(1), 101–116.
- Lončarić, Magdalena (2011.) Ivan Kukuljević Sakcinski i zbivanja 1848./49. u Hrvatskoj. *Historia Varasdiensis: časopis za varaždinsku povjesnicu*, 1(1), 167–182.
- Maštrović, Tihomil (2011.) Ivan Kukuljević Sakcinski – začetnik hrvatske književne historiografije. U: Maštrović, Tihomil (ur.), *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Varaždin/Varaždinske Toplice, 15. - 17. travnja 2010.* (str. 17–24). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Pederin, Ivan (2011.) Ivan Kukuljević Sakcinski kao nacionalni pjesnik i dramski pisac. U: Maštrović, Tihomil (ur.), *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom: zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Varaždin/Varaždinske Toplice, 15. - 17. travnja 2010.* (str. 65–88). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Roberts, John Morris (2002.) *Povijest Europe*. Zagreb: AGM.
- Stančić, Nikša (2002.) *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Barbat.
- Šidak, Jaroslav (1981a) Hrvatski pokret u doba revolucije 1848–49. U: Gross, Mirjana (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj: (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* (str. 217–230). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Šidak, Jaroslav (1981b) Ilirski pokret. U: Gross, Mirjana (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj: (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* (str. 191–216). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Taylor, Alan John Perivale (1990). *Habsburška Monarhija: 1809-1918*. Zagreb: Znanje.